

Kartrekkers en doordouwers

1963 - 2003

40 jaar creatief met land en water

door

GMB

Hans Ellenbroek

INHOUD

Voorwoord	7
1. Van landbouwmechanisatie naar grondverzet	11
<i>Gemengd boerenbedrijf - De laatste paarden - Loonwerkbedrijf - Grondverzet - Zelf aannemen van grondwerk - Een dragline voor landbouwmachines</i>	
2. Aannemersbedrijf G.J. van de Pol en Zn.	19
<i>Ruilverkaveling Buren - Zo vader zo zoon - Vallen en opstaan - Het waterschap van de Berkel - Machineman - Aannemersbedrijf van grond-, weg- en waterbouw-kundige werken 'Midden-Betuwe' - De Slinge - Draglines op de Veluwe</i>	
3. Aannemersbedrijf Midden-Betuwe	29
<i>Henk Pannekoek - Aannemersbedrijf Midden-Betuwe - De scheve brug - De boekhouding - Het nieuwe kantoor - Rioolwaterpersleidingen - Het Gelders eiland - Dijkverzwaring</i>	
4. Midden-Betuwe Materieel en Midden-Betuwe Rioolonderzoek en Renovatie	39
<i>Midden-Betuwe Materieel - Beekbestrating in Aalten - 't Schepersveld - Afscheid van Gerrit van de Pol - Filiaal Bathmen - De eerste uitbreiding - Opslagterrein Windesheim - Midden-Betuwe Rioolonderzoek en Renovatie - Een moeizame start - Snelle technische ontwikkelingen</i>	
5. Aannemingsmaatschappij Broekert - Groep Midden Betuwe	51
<i>Een snelle overname - De historie van Broekert - Naar IJhorst - Betonbouw - Henny te Siepe - Groep Midden Betuwe - 25-jarig bedrijfsjubileum GMB - De Schipbeek</i>	
6. Midden-Betuwe Slibverwerking en Midden-Betuwe Milieuwerken	61
<i>Zuiveringschap Oostelijk Gelderland - Midden-Betuwe Slibverwerking - Het composteringsproces - Compostfabrieken in Zutphen en Tiel - VSO - Midden-Betuwe Milieuwerken - Herstart met cyclonen - Aqua Minerals</i>	
7. Aannemingsbedrijf LBS in Ridderkerk	75
<i>Het vizier op de toekomst - Firma Luymes en Bal in Ridderkerk - Oorlog en wederopbouw - De tweede generatie - Aannemersbedrijf Luymes & Bal en van der Straaten - Aannemingsbedrijf LBS - Interne opleiding - De Maasvlakte en Afrika - De Delta S en De Opper - Straatmakersbedrijf Bestman - LBS bouw - Aannemingsbedrijf Winkels v/h Bezuyen - Winkels BV</i>	
8. J.D. Janse, Douw Wegenbouw en Goolooze	93
<i>Aannemingsbedrijf J.D. Janse - Firma J.D. Janse in Colijnsplaat - Naar Middelburg - NV v/h fa. J.D. Janse - J.D. Janse Aannemingsmij. BV - Douw Wegenbouw - Goolooze</i>	
9. Groep Midden Betuwe in beweging	105
<i>Gerrit-Jan van de Pol - Reorganisatie - Parlementaire enquêtecommissie - Het ontwerp bureau - De werkvoorraad is goed - Lopende projecten - Herstructurering organisatie GMB</i>	

Bijlage A. De familie van de Pol in Heusden**113**

De gemeente Kesteren - Heusden - De Heusdense windmolen - Het klooster - De Pollen en de Toornenburg - Van der Polle - Jan Gerritsz op de Pol (I-a) - Thomas Jansz op de Pol (II-a) - Pelgrum Thomasz van de Pol (V-a) naar Vreeswijk - Thomas Pelgrums van de Pol (VI-f) in Lakemond - Overstromingen in Op-Heusden

Bijlage B. Een nieuwe kerk in Op-Heusden**125**

Aardappelziekte - Molenaar Reijer Thomas van de Pol (VII-i) - Kerkvoogd Thomas van de Pol (VIII-d) - Opnieuw tweespalt in Op-Heusden - Stenen voor een nieuwe kerk - Diaken Teunis van de Pol (VIII-i) - Ouderling Arend van de Pol (IX-b) - Beproevingen op de Tol - Gerrit Jan van de Pol (X-f) - Opheusden in oorlogstijd - Evacuaties in Dodewaard - Terug naar de Tol

Archieven - Interviews - Literatuur**144**

colofon

© 2003 Hans Ellenbroek/GMB

Historisch onderzoek, interviews en tekst: Hans Ellenbroek, IJsselstein

Grafische vormgeving: G₂O, Kesteren

Druk: R&H Drukkerij, Kesteren

Voorwoord

GMB bouwt voortvarend aan de toekomst en vergeet daarbij het verleden niet. Het is daarom belangrijk na 40 jaar te putten uit het rijke verleden. Een belangrijk onderdeel voor de toekomst.

Met dit jubileum wordt een goede traditie voortgezet om iedere vijf jaar aandacht te geven aan de ontwikkelingen van GMB. Het voor u liggende boekje geeft een goed beeld van de oorsprong van de familie Van de Pol. Maar in het bijzonder het levenswerk van Gerrit-Jan van de Pol en zijn kinderen die GMB hebben ontwikkeld met een gedurfd beleid dat met grote zegen is bekroond.

Het resultaat hebben wij verzameld. Met plaatjes en tekst willen wij laten zien hoe wij vanaf het begin (wat wij de goede oude tijd noemen) zijn gekomen tot een goed georganiseerde en modern gestructureerde onderneming. Wij hebben gekozen voor veelzijdigheid en specialismen om maximaal aan risicospreiding te doen. Ook hebben wij steeds keuzes gemaakt door vergane glorie af te stoten en ruimte te maken voor nieuwe ontwikkelingen.

Wat wij hoog in het vaandel hebben, is de juiste man of vrouw op de juiste plaats vakkundig inzetten. Daarvoor hebben wij scholing en vorming van onze medewerkers steeds een belangrijk onderdeel laten zijn in onze ISO-certificeringen, waar steeds gewerkt wordt aan verbetering. Waar onze medewerkers met taken en verantwoordelijkheden goed geregeld, kwaliteit leveren aan onze opdrachtgevers. Wij realiseren in goede samenwerking met nieuwe contractvormen, projecten voor onze opdrachtgevers.

Mag ik nu besluiten met het uitspreken van de wens dat de toekomst veel werkplezier mag brengen, waar samen met de opdrachtgevers steeds aan vernieuwing gewerkt mag worden.

Ik hoop dat dit boekje in de smaak valt en dat de lezers er veel genoegen aan beleven de oude en nieuwe geschiedenis te lezen. Ik wil iedereen die een bijdrage heeft geleverd aan dit boekje hartelijk bedanken voor het graven in het verleden. En voor de toekomst wens ik graag iedereen wijsheid en vakmanschap om in goede harmonie verder te bouwen, als directie met alle medewerkers, aan een nog mooier bedrijf.

Arend van de Pol

Uit de geschiedenis kunnen wij lessen trekken voor de toekomst. Dat feit alleen al is een reden om ook de geschiedenis van een bedrijf goed vast te leggen. De oorsprong van ontwikkelingen wordt daardoor duidelijk. Steeds weer terugkerende thema's vallen op. U vindt dat ook in dit boek terug.

Terugkijkend op 40 jaar ontwikkeling van GMB vanuit de kennis van nu en met het referentiekader van nu, geeft af en toe het gevoel van verwondering. Verwondering over hoe het er eigenlijk nog maar zo kort geleden aan toe ging. Verwondering over de snelheid in ontwikkeling van technieken, werkwijzen en organisatie. Maar ook verwondering over de cultuurverandering die zich heeft voltrokken, zoals die duidelijk blijkt uit de opgetekende verhalen.

Maar ook ontstaat bewondering. Bewondering voor de durf die men had om uitdagingen aan te gaan en problemen op te lossen. Bewondering ook voor wat is bereikt. Ondernemingslust, doorzettingsvermogen en saamhorigheidsgevoel blijken van wezenlijk belang te zijn geweest voor wat is bereikt.

En daar ontstaat dan de uitdaging. De uitdaging om door te gaan met hetgeen bereikt is. De toekomst met vertrouwen tegemoet te treden. Ook het verleden werd gekenmerkt door onzekerheid en moeilijkheden. Die zijn er nu weer en die zullen zich ook in de toekomst blijven manifesteren. Maar door ondernemend te zijn, de handen ineen te slaan en door te zetten gaan wij vol goede moed op weg naar een volgend jubileum. Een uitdaging voor allen die bij GMB werkzaam zijn en een belofte aan diegenen die GMB een warm hart toedragen.

Gerrit-Jan van de Pol

Van landbouwmechanisatie naar grondverzet

Gemengd boerenbedrijf

In 1949 kocht landbouwer Gerrit Jan van de Pol van zijn oudste broer het ouderlijk huis met erf de Tol aan de Dalwagenseweg 51 in Opheusden. De boerderij zelf was in de oorlog geheel verwoest, maar op het erf stond een stenen noodwoning en een grote wederopbouwschuur. De Zweedse houten noodwoning, waarin hij met zijn

gezin in Dodewaard woonde, verplaatste hij ook naar het erf. Een vijftal jaren woon- den Gerrit Jan van de Pol met zijn vrouw Aaltje van Eldik en hun kinderen Alida Gerarda, Teuntje, Arend, Gerrit Jan, Mauritz, Angenieta, Teunis, Rengert en Aalbert in de twee noodwoningen. De laatste twee werden op de Tol geboren en toen Aalbert te vroeg op de wereld kwam, zette Gerrit Jan een varkenslamp op het jongetje om hem op temperatuur te houden. Rond 1955 kwam op het erf een nieuw gebouwde, mooie en ruime woning gereed en zo kon het hele gezin onder één dak slapen.

Langzaam maar zeker kwam het gemengd boerenbedrijf van Gerrit Jan van de Pol tot bloei. Hij hield koeien, varkens en kippen en verbouwde tarwe, gerst en bieten. Ook had hij een stuk grond met bessen en aardbeien. Na het onafhankelijk worden van Indonesië in 1950 werden zo'n vierduizend voormalige KNIL-militairen van Molukse afkomst met hun gezinnen naar Nederland overgebracht. Zij werden tijdelijk in snel gebouwde barakwoningen gehuisvest, onder andere in een kamp langs de Linge in Opheusden. In de oogsttijd hielpen de Molukse vrouwen met het plukken van aardbeien en bessen en ook werden zij ingezet bij het 'éénen' van bieten (één biet om de ca. 30 cm laten staan, al het andere er tussenuit schoffelen).

De laatste paarden

Hoewel Gerrit Jan van de Pol erg van paarden hield en een hele stal vol Belgische trekpaarden bezat, kwam er in het midden van de jaren vijftig toch een eind aan de gebruikmaking van paardenkrachten. Hij had zowel in Dodewaard als Opheusden op

verschillende plaatsen grond in gebruik, zowel geërfd, gekocht als gehuurd land. Omdat hij regelmatig naar al die stukken land toe moest, gebeurde in 1949 het onvermijdelijke: hij schafte een op petroleum lopende tractor aan en verkocht enige jaren later zijn laatste paarden, waar hij met weemoed afscheid van nam.

De ploeg en een zaaimachine, waarmee Gerrit Jan van de Pol tien rijen tegelijk kon zaaien, kwamen achter de tractor te han-

gen, waarmee hij natuurlijk aanmerkelijk sneller kon werken dan vroeger. Zijn buurman zag dat en vroeg Gerrit Jan of hij ook voor hem wilde ploegen en zaaien. Al gauw werkte Gerrit Jan van de Pol voor verschillende boeren in de omgeving om zo het geld van zijn eerste trekker terug te verdienen. Zijn oudste zoon Arend leerde de tractor bedienen en vooral tijdens de vakanties van de landbouwschool nam hij zijn vader heel wat werk uit handen.

Loonwerkbedrijf

Vader Gerrit Jan van de Pol zei wel eens tegen kennissen: 'Ik weet niet wat ik met die jongens moet. Leren willen ze niet, naar de fabriek of de steenoven wil ik ze niet sturen'. Toen Arend op 17-jarige leeftijd van de landbouwschool kwam, zei Gerrit Jan tegen zijn oudste zoon: 'Als je wilt studeren, prima! Als je bij mij komt werken, krijg je een trekker'. Arend bedacht zich geen moment en ging met de aangeschafte (diesel-)tractor ploegen, eggen, zaaien, kunstmest strooien en zo'n zes weken per jaar bieten rooien. Ook Gerrit (Gerrit Jan) en Marius (Mauritz) kozen voor een eigen tractor, toen zij van de landbouwschool kwamen, evenals Teunis na het doorlopen van de Mavo.

Met de hulp van zijn dochters en jongste zoons boerde Gerrit Jan van de Pol nog wel,

maar de klemtoon kwam helemaal op het loonwerkbedrijf te liggen. Hij kocht een tweede bietenrooier, een aardappelrooier, freesmachines en een paar hooipersen, gevolgd door een combine. Arend bemande de combine en maakte de machine schoon terwijl Teunis deze voor hem naar het volgende werk reed. Hij deed loonwerk in Kesteren, Opheusden, Zetten, Randwijk, Heteren etc. Bij Renkum ging hij zelfs over de Rijn naar boer Peelen, waar hij 10 ha graan dorste met de combine en daar ook een kwartje per baal stro of hooi beurde voor het persen.

Rengert was al vroeg een 'machineman'. Als kleine jongen wilde hij per se mee op de trekker en werd daarop wel eens met een koereep vastgebonden, omdat hij soms in slaap viel. Hoewel Teunis in zijn schooltijd nog elke ochtend moest melken, hoefde Rengert vóór school niet te werken. 's Middags na schooltijd echter des te harder. Als hij tien minuten te laat van school kwam, stond vader hem met de trekker op te wachten en zei er wat van. Rengert zei eens: 'Op het schoolplein lopen de jongens te voetballen en ik moet melken'. Het antwoord van vader was: 'Tegen die tijd dat jij een goede job hebt, lopen die misschien nog wel te voetballen'.

De koeien werden bij het melken met een touw aan een paal gebonden en Rengert deed altijd de koeien, die gemakkelijk

waren en overal bleven staan. Op zondagen melkte hij vaak samen met Arend. Als vader en Arend te druk waren, hielpen zijn zussen met melken. Voor het rijden van de melkbussen gebruikte Rengert de oude trekker. Op een dag was deze weg en bleek te zijn ingeruild bij de aankoop van een nieuwe tractor. Het rijden met de handkar was dermate zwaar, dat Rengert

zijn beklag deed bij zijn oudere broers. Die gingen met vader praten en die weer met moeder, waarna de trekker werd teruggekocht. Dat gebeurde wel drie keer.

Grondverzet

Eind jaren vijftig en begin jaren zestig werd door vader en moeder van de Pol iedere herfst de balans opgemaakt. Zij besloten dan hoeveel koeien er verkocht moesten worden om de bakker en de slager te kunnen betalen en weer een nieuwe tractor of andere machine te kopen. Steeds meer machines kwamen erbij, maar de discontinuïteit in de landbouw was erg groot. Oudste zoon Arend bijvoorbeeld, die met heel zijn ziel en zaligheid in het loonwerkgebeuren werkte, had in de winter niet veel te doen. Ook tussen het hooien en de graanoogst en tussen de graan- en de bie-

tenoogst was er veel tijd over.

Na de verplichte ruilverkavelingswet van 1956 kwamen grote ruilverkavelingsprojecten in de landbouwgebieden op gang. Samenvoeging en stelselmatische herindeling van gronden gingen gepaard met cultuurtechnische werken, zoals het graven van sloten, beek-

verbeteringen, het bouwen van kleine stuwen en bruggetjes en het aanleggen van wegen en fietspaden. Ook in de Neder-Betuwe was in het begin van de jaren zestig een grote bedrijvigheid op het gebied van ruilverkaveling. Gerrit Jan van de Pol liet bij machinefabriek Jumbo in Mook een paar kiepkarren maken op twee wielen voor achter een trekker, waarmee hij of één van

zijn zoons grond kon verplaatsen voor onder andere aannemersbedrijf Gebr. Oldenburg in de stille tijden van het loonwerkgebeuren. Hij kreeg daar f 7,50 per uur voor en stuurde zoon Arend, Gerrit, Marius of Teunis om zes uur 's morgens op pad met een jute zak van moeder met flessen thee, limonade en een broodtrommel om tot 18.00 uur grond te verzetten.

Voor Arend van de Pol vormde het werken met de landbouwmachines zijn lust en zijn leven. Omdat de grond extra goed te bewerken is als het licht vriest, was hij op een avond aan het ploegen. Vader werd midden in de nacht wakker en zei tegen zijn vrouw: 'Is dat jong nòg niet thuis?' Samen gingen vader en moeder in de auto op zoek en

vonden Arend op het land. 'Nu naar huis!', kreeg zoonlief te horen.

Een andere keer moest Gerrit Jan van de Pol zijn zoons Arend en Gerrit opzoeken, toen ze met de combine aan het werk waren en ver na middernacht nog niet thuis waren. Vanwege een lege accu was het licht van de combine uitgegaan en vader was gedwongen op het geluid af te gaan. In

het donker is het gevaarlijk werken met een combine en verbolgen stuurde vader de jongens onmiddellijk naar huis.

Zelf aannemen van grondwerk

Voor wat betreft het aannemen van de grondwerkzaamheden kwam bij Gerrit Jan van de Pol en zijn zoons langzamerhand het besef: 'dat kunnen we zelf ook wel'. Zij besloten zelf te gaan inschrijven op het eersvolgende daarvoor geschikte project. Het eerste aangenomen werk was een waterschapswerk in Buren voor het polder-district Tieler- en Culemborger Waarden. Met veel grondwerk, het aanbrengen van duikers, het plaatsen van een aantal Waco-elementen en het maken van bruggen en betuiningen. Gerrit Jan van de Pol had geen vestigingsvergunning als aannemer en huurde voor de duur van het project iemand in met een H.T.S.- diploma en de

nodige andere papieren. Het ruilverkavelingsproject werd aangenomen voor f 107.150 en gaf een heel jaar werk voor de hele familie en een aantal medewerkers.

De vraag naar een stukje knowhow bracht Arend van de Pol er mede toe op 21-jarige leeftijd weer naar school te gaan om met kunst- en vliegwerk zijn aannemersdiploma te

halen. Na een werkdag van 06.00 tot 18.30 uur moest hij om 20.00 uur weer in Arnhem zijn: twee avonden per week voor schoollessen en drie avonden per week voor lessen van privé-leraren, die hem er doorheen moesten 'sleuren'. Gerrit Jan van de Pol en zijn zoon Arend, de 'kartrekkers' van het loonwerkbedrijf, maakten in het voorjaar van 1963 na lang wikken en wegen een bewuste keuze om met het grondwerkgebeuren verder te gaan en daarin de kost te verdienen.

Een dragline voor landbouwmachines

In 1963 bestond het machinepark van het loonwerkbedrijf van Gerrit Jan van de Pol en zonen uit een viertal trekkers met de daaraan te koppelen werktuigen voor het maaien van gras, het schudden en keren van hooi, het frezen van grond etc. Verder

waren er vier hooipersen, twee bietenrooiers (Stol en Vika) en twee combines (Braud en Claas). Voor het grondverzet huurde Gerrit Jan van de Pol er soms een paar kiepkarren bij, zodat hij met zes karren achter tractoren $1\frac{1}{2}$ m³ grond per kar tegelijk kon verplaatsen.

Om het werk in Buren en andere grotere werken aan te kunnen nemen was het bezit van een dragline noodzakelijk. Gerrit Jan van de Pol vond het naar de bank gaan maar niks. Al in zijn eerste jaren als zelfstandig boer

in Dodewaard was hij gewend jaarlijks een paar varkens te moeten verkopen, alvorens de pacht te kunnen betalen. In mei 1963 verkocht hij daarom alle landbouwmachines van het loonbedrijf om met de opbrengst daarvan de eerste dragline aan te schaffen: een Ruston Bucyrus, type 22 RB. Ook verkocht hij zijn laatste koeien, want hij ging met zijn zoons immers 's morgens om zes uur al weg en kwam vaak laat thuis. Met tranen in zijn ogen moest Gerrit Jan van de Pol de koeien laten gaan.

Aannemersbedrijf G.J. van de Pol en zn.

Ruilverkaveling Buren

Het ruilverkavelingsproject in de gemeente Buren verliep voor-
spoedig. Een medewerker met
een steekschop stak de slootkan-
ten af, iemand met een 'ritser'
ging vooruit om een begin te
maken met het graafwerk en
Hannes Verwoerd deed met de
dragline de rest.

Op de betuiningen moest het
aannemersbedrijf graszoden aan-

brenge van 30 x 30 cm achter de Azobéhouten matten. Eén van de zonen Van de Pol reed met een tractor per ongeluk een deel van de op de kant liggende partij graszoden stuk. Een weiland van 4 ha, dat Gerrit Jan van de Pol bezat aan de Parallelweg in Opheusden, bracht uitkomst voor de winning van vervangende graszoden.

Op een dag reed de 13-jarige Rengert van de Pol met een tractor met platte wagen erachter op de openbare weg om de graszoden van Opheusden naar het ruilverkavelingsproject in Buren te rijden. Halverwege werd hij aangehouden door een politieagent, die naar zijn papieren vroeg. Rengert antwoordde: 'Er komt zo een zwarte Ford aan met een mijnheer erin met een pet op; die heeft alle papieren!' De agent vroeg zijn naam en adres en liet hem doorgaan in afwachting van de Ford, die even later tot stoppen werd gemaand. 'Gerrit Jan van de Pol, neem ik aan?', zei de agent tegen de verbaasde chauffeur en vroeg weer naar papieren. De reactie van Rengerts vader was: 'Die jongen kan wel denken dat ik mijn halve kapitaal altijd bij me heb, maar dat ligt thuis!' De verbouwerde agent wist het toen ook niet meer en liet het daar maar bij.

Ondanks de kosten van de ingehuurd manuren à f 2,50 en de kraan van f 20,00 per uur, werd er goed verdiend. Gerrit Jan van de Pol blikte in mei 1964 tevreden terug op het eerste operationele jaar van zijn Aannemersbedrijf G.J. van de Pol en Zn.

Zo vader zo zoon

Gerrit Jan van de Pol schreef voor meerdere werken in en kreeg goede opdrachten en vaste klanten. Hij was de motor van het jonge aannemersbedrijf met een duidelijke visie over de weg, die het bedrijf moest bewandelen. De uitvoering van de werken had hij nooit geleerd, maar samen met zijn zoons kreeg hij dat met kunst- en vliegwerk onder de knie. De meeste kennis vergaarden zij door de contacten met opdrachtgevers en opzichters, die overigens ook nog niet zoveel ervaring hadden. Eigenlijk was er pas na de oorlog en dan met name na de watersnoodramp van 1953 sprake van een gww-branche met gespecialiseerde aannemers en ruilverkaveling was nog maar een jong fenomeen.

Arend, de oudste zoon van Gerrit Jan van de Pol, was een echt 'manusje van alles', die ook zelfstandig werken begon uit te rekenen en uit te voeren. Begin 1965 waren Arend, Marius, Teunis en Rengert werkzaam in het bedrijf en Albert kwam eraan. De tweede zoon Gerrit was na zijn huwelijk

mer een nieuw werk in de Midden-Betuwe aan voor f 930.000, terwijl het eerste werk voor f 107.150 was aangenomen. De directie en de opdrachtgever vonden die stap eigenlijk wel erg groot. Gerrit Jan en Arend van de Pol vonden dat bij de inschrijving natuurlijk niet, maar na een openhartig gesprek met de directie en de opdrachtgever, lieten zij

voor zichzelf begonnen. Zijn vader had hem in mei 1963 een trekker met een Atlas kraantje achterop ter beschikking gesteld, die hij met een afbetalingsregeling van zijn vader overnam. Zo begon Gerrit zijn eigen loonwerkbedrijfje en was lange tijd dagelijks in de weer om sleuven te graven voor de pijpleidingen van Algra in Wolvega. Jarenlang woonde hij met zijn gezin in een grote salonwagen in Schaarsbergen, dichtbij een door hem uitgevoerd grondwerkproject.

Vallen en opstaan

Met vallen en opstaan kregen Gerrit Jan van de Pol en zijn zoons het aannemersvak onder de knie. Het vallen leerden ze al bij het tweede grote project. Aannemersbedrijf G.J. van de Pol en Zn. nam als hoofdaanne-

in goed overleg het werk schieten.

Zij gingen er mee akkoord dat de opvolger NV Kerkdriel het werk kreeg, maar tijdens de autorit naar huis zei Arend: 'Wij zitten nu wel mooi zonder werk'. Hij stelde voor naar de hoofdaannemer te gaan om te kijken of ze niet een stuk van het werk konden krijgen als onderaannemer. Dat lukte boven verwachting goed, want G.J. van de Pol en Zn. mocht een stuk uitvoeren van ruim f 700.000, wat eigenlijk nog veel te groot was.

Zoon Gerrit werd met zijn tractor met kraantje ook ingehuurd en voor vader en zoons Van de Pol liep het werk als een trein. Dat was helaas niet het geval voor de hoofdaannemer. Toen het werk voor driekwart klaar was, zat Gerrit Jan van de Pol

bij toeval in de directieket op het moment dat de leverancier van dieselolie binnenkwam. Die zag de onderaannemer voor de hoofdaannemer aan en zei: 'Wil je even afrekenen, dan kan ik de tank voldoen'. Gerrit Jan vertelde dat hij Van de Pol was en vroeg de man wat er aan de hand was. Het bleek dat de hoofdaannemer zijn rekeningen nooit betaalde en alleen nog maar bij vooruitbetaling olie kreeg.

Gerrit Jan van de Pol was ineens klaarwakker en werd erg achterdochtig. Hij liet onmiddellijk beslag leggen op alle termijnen, die nog open stonden: in totaal een bedrag van f 330.000. Zo wist hij de schade terug te brengen tot f 60.000, want de hoofdaannemer ging enige tijd later failliet. Al het geld, dat Aannemersbedrijf G.J. van de Pol en Zn. de eerste jaren had verdiend en dat niet in machines zat, was weg! Ook zoon Gerrit leed een gevoelige strop; hij schoot er voor f 30.000 bij in. Gelukkig hield de opdrachtgever alle vertrouwen in Aannemersbedrijf G.J. van de Pol en Zn. De onderaannemer mocht het werk afmaken en verdiende er toch nog aardig mee. Bovendien kreeg het bedrijf

achter elkaar nog een paar andere werken van deze opdrachtgever en durfde daarna weer zelf te gaan aannemen.

Het waterschap van de Berkel

In 1965 schreef Aannemersbedrijf G.J. van de Pol en Zn. in op een werk aan de Dommer beek, die van de Gorssele heide naar de IJssel loopt. De opdrachtgever was

het waterschap van de Berkel, maar 'de mare van het werk in de Midden-Betuwe van NV Kerdriel' was het aannemersbedrijf al vooruitgegaan. Het bedrijf uit Opheusden stond er bovendien financieel slecht voor en op advies van de Grontmij, die bij het werk was betrokken, wilde het

waterschap van de Berkel het werk niet aan de laagste inschrijver G.J. van de Pol en Zn. gunnen. Gerrit Jan en Arend van de Pol vroegen daarop een gesprek aan met de voorzitter van het waterschapsbestuur, ir. J. Baas en het hoofd van de technische dienst, de heer Van Anken.

In het kantoor van het waterschap in Lochem luisterden de heren aandachtig naar het relaas van vader en zoon, die eenvoudigweg eerlijk vertelden wat hun was overkomen. Hoe de reserves waren opgebruikt en dat de bank daarom geen garanties wilde afgeven. Ir. J. Baas vond dat hij deze hardwerkende mensen de kans niet mocht onthouden het werk te maken en zei: 'Niets passeren, jullie krijgen het werk; jullie gaan dat waarmaken!' Naderhand wist hij ook zijn medebestuurders daarvan te overtuigen.

En het jonge aannemersbedrijf maakte het waar. Het werk aan de Dommer beek werd zo'n beetje als een plantsoen afgeleverd. Het was werkelijk perfect uitgevoerd en dat betekende het begin van het succes van Aannemersbedrijf G.J. van de Pol en Zn. Het vormde ook het begin van een langdurige zakelijke relatie tussen ir. J. Baas en

Arend van de Pol, die later werd uitgebouwd tot vriendschap. Er volgden nog tientallen werken voor dezelfde opdrachtgever. Het waterschap van de Berkel had grote waardering voor de geleverde kwaliteit, de prestatie en de wijze waarop problemen werden besproken en afgewikkeld. Opdrachtgever Van Anken zei in zijn toespraakjes altijd plagend: 'Heren Van de Pol, het werk ligt er weer keurig bij, maar de Dommer beek was mooier!'

Machineman

De dragline was de eerste jaren onmisbaar voor het aannemersbedrijf G.J. van de Pol en Zn. In 1966 kocht Gerrit Jan van de Pol een tweede dragline: een Ruston Bucyrus 30 RB met een giek van 18 m. De 15-jarige Rengert, die al bijna als een volwaardige kracht meedraaide in het bedrijf, wilde per se op de nieuwe kraan. Zijn vader zei echter: 'Geen kwajongens erop', waarna

Rengert sip reageerde met: 'Dan maar op die ouwe'. Hannes Verwoerd werd op de nieuwe dragline gezet en Rengert van de Pol kreeg zaterdag les op de oude 22 RB. Toen Hannes eens een tijdje ziek was, mocht Rengert toch de 30 RB bedienen en na de terugkomst van Hannes vond deze het goed dat Rengert erop bleef: 'Jij bent jong, jij hebt de toekomst'.

Op een mooie dag in 1968 kwam de heer Schmelzer, de vertegenwoordiger van Liebherr, bij Gerrit Jan van de Pol op bezoek. 'Mijnheer van de Pol, wij hebben nu hydraulische kranen!', zei de enthousiaste verkoper en even later had hij een opdracht op zak voor de levering van twee splinternieuwe kranen; één was bestemd voor Rengert van de Pol en de andere kraan verkocht Gerrit Jan van de Pol meteen door, wederom met een soort huurkoopregeling, aan het grondwerkbedrijf van zijn zoon Gerrit.

Ook Albert van de Pol kwam na schooltijd in het bedrijf van zijn vader. Zijn eerste werk was aan de Dommer beek in Gorssel in 1965. Het was allemaal zand in Gorssel: heel anders dan wat hij gewend was in de Betuwe. De jongens Van de Pol vergeleken het werk met 'roeren in een suikerpot' en opzichter Zweverink van de Grontmij

noemde hen 'kleikonten'. Vanaf die tijd ging Albert mee naar de verschillende projecten en verruilde de trekker al gauw voor een bulldozer. Hoewel Arend en Marius van de Pol zich steeds meer ontwikkelden tot uitvoerders en Albert later de boekhouding ging doen, bleef Rengert van de Pol een echte machineman, die maar moeilijk van zijn dragline of hydraulische kraan te krijgen was.

Gerrit Jan van de Pol kocht altijd nieuwe machines. Alleen met auto's deed hij het anders. Zijn eerste auto was een Ford Consul, die hij tweedehands kocht van een vrouw, die nooit harder reed dan 50 km per uur. De wagen was geen lang leven beschoren in de familie; de automobiel kon Gerrit Jan van de Pol en zijn oudste zoons niet aan.

Aannemersbedrijf van grond-, weg- en waterbouwkundige werken 'Midden-Betuwe'

Per 21 juli 1967 zette Gerrit Jan van de Pol zijn aannemersbedrijf voort als vennootschap onder firma met als mede-firmanden zijn zoons Arend en Marius en uitvoerder Eppo Bulder. Als handelsnaam koos hij voor: Aannemersbedrijf van grond-, weg- en waterbouwkundige werken 'Midden-Betuwe'. Om het bedrijf juridisch een

vastere bodem te geven richtte hij op 5 augustus 1968 een naamloze vennootschap op onder dezelfde naam: NV Aannemersbedrijf van grond-, weg- en

project in Dodewaard. Hij begon als trekkerchauffeur en ging als 17-jarige in de kost in Borculo, waar hij werkte aan het Slingeproject. Een jaartje later kreeg hij twee uur

vrij om met zijn meisje uit te gaan en toen hij ging trouwen zette het bedrijf een salonwagen voor het bruidspaar neer, naast de directiekeet in Groenlo.

De salonwagen van 16 x 3 m was een mooi begin voor het jonge gezin. Hendrika Cornelissen maakte de directiekeet schoon en Dick bewaakte de eigendommen van Midden-Betuwe. Zij kregen de salonwagen daar-

om vrij van huur. Na een verplaatsing was Hendrica eens met de salonwagen midden in een natuurgebied neergezet, terwijl Dick Cornelissen op een ander project werkte. 's Avonds moest hij uren rondrijden en zoeken om zijn huis te vinden.

De Slinge

In 1968 nam Midden-Betuwe een werk aan van het waterschap van de Berkel, waar Rijkswaterstaat als subsidiegever bij betrokken was. Het ging om verbeteringen van de

waterbouwkundige werken 'Midden-Betuwe'. Gerrit Jan van de Pol, Arend van de Pol en Eppo Bulder werden directeur van de nieuwe NV en Marius van de Pol mede-oprichter en procuratiehouder.

Het aannemersbedrijf groeide gestaag en moest geregeld een nieuwe kracht in dienst nemen om de leden van de familie Van de Pol bij te staan. In april 1967 kwam Dick Cornelissen het bedrijf versterken. Als 15-jarige begon hij als hulpje van Gerrit en Rengert van de Pol bij een ruilverkavelings-

Slinge, een riviertje dat van Winterswijk naar Borculo loopt. Het was een project van 40 km lengte, waarvan de Opheusdense aannemer de eerste drie bestekken na aanbesteding gegund kreeg. Midden-Betuwe was drie keer niet de laagste inschrijver, maar derde of vierde. Ir. J. Baas veegde de concurrentie van tafel, omdat ze geen bankgarantie of geen betonervaring hadden of om andere redenen niet aan de criteria voldeden.

Toen na verloop van een jaar of vijf het vierde bestek aan de orde was, gunde Rijkswaterstaat dat maar onderhands aan Midden-Betuwe, want 'de rest werd toch altijd gepasseerd'. De voorzitter van het waterschapsbestuur vormde samen met zijn rechterhand Theo Witjes (hoofd van het

waterschap van de Berkel), de heer Bijker (hoofd van de regio Achterhoek van de Heidemij) en Arend van de Pol een ijzersterk team, dat in goede samenwerking veel tot stand bracht.

Dat het niet altijd van een leien dakje liep, bleek onder meer bij een wegtraject van Zieuwent naar Harreveld, waarvoor Midden-Betuwe asfalt nodig had. Door kartelvorming van de gespecialiseerde wegenbouwers en asfaltleveranciers kon het bedrijf nergens asfalt kopen. De uiteindelijk gevonden oplossing was eenvoudig, maar toch ook inventief: het asfalt werd in Duitsland gekocht, waar de directie van het werk totaal geen problemen mee had.

Draglines op de Veluwe

Midden-Betuwe huurde regelmatig machines met machinist in. Een machineverhuurbedrijf uit Delft stopte er eind 1969 mee en machinist Herman Gubbels kwam over naar Midden-Betuwe om de plaats in te nemen van Hannes Verwoerd. Toen hij op een koude avond in december in Opheusden kwam solliciteren, zat de hele familie Van de Pol gemoedelijk rond de kachel. Het ijs was mede daarom snel gebroken en het gesprek mondde uit in een aanstelling. Later moest Herman vanwege de vorst met de kraan naar de werkplaats komen en mocht hij bij Gerrit Jan van de Pol blijven eten en koffie drinken. Toen de baas diep achter zijn krant zat verscholen, zette mevrouw Van de Pol Herman een borrel voor.

Ook deze draglinemachinist kreeg een salonwagen ter beschikking om daar met zijn gezin in te wonen. Hij woonde onder meer zes jaar op de Elspeter Heide en negen jaar in de omgeving van Beekbergen. Herman Gubbels vond het prachtig om samen met drie of vier grondwerkers als team een mooie beek te maken van de Slinge; het gaf hem veel voldoening. Cor Jaspers, die ook in de verhuur zat, werd enige tijd later met machine en al overgenomen van zijn baas. Voor het ministerie van defensie waren Herman Gubbels en

Cor Jaspers jarenlang in touw om oefenterreinen voor tanks aan te leggen op de Veluwe. Middenin de natuur stonden daar wel zeven draglines te draaien, waarvan twee van Midden-Betuwe.

Midden-Betuwe moest zinkers leggen in de Berkel op het terrein van de politieschool op het landgoed De Cloese bij Lochem. Herman Gubbels had iemand in de bak van de dragline, die boven het water metingen verrichtte met een of ander instrument. De bak schoot van de rem en viel met een flinke plons in het water. Rengert van de Pol sprong onmiddellijk in de rivier om te kijken of hij kon helpen, maar de man stond nog precies in dezelfde houding met het instrument in zijn hand in de bak.

Aannemersbedrijf Midden-Betuwe

Henk Pannekoek

In 1972 kwam J.G.H. (Henk) Pannekoek in dienst bij Midden-Betuwe. Het was zijn eerste echte baan na de tropische landbouwschool en de hogere cultuur- en bosbouwschool (Heidemijschool) in Arnhem. Hij kwam met het bedrijf in aanraking, omdat Midden-Betuwe in Heerde een ruilverkavelingsproject had aangenomen met als onderaannemer

het bedrijf van Henny te Siepe uit Zwolle, de grondlegger van de in 1972 opgerichte VAGWW (Vereniging Aannemers Grond-, Water- en Wegenbouw).

Een plaatselijke loonwerker op de boerderij van zijn vader in Heerde vertelde Henk over de familie Van de Pol en hun grond-, water- en wegenbouwactiviteiten. Hij belde voor werk, kon op de eerstvolgende zaterdag komen solliciteren en meteen de maandag daarna beginnen. De volgende zaterdag had hij nog een gesprek met vader Van de Pol, die ook een positief oordeel velde over de nieuwe kracht. Henk Pannekoek, 'het groentje van school', begon bij Midden-Betuwe als hulpuitvoerder onder Teunis van de Pol voor het waterlopen- en wegenbestek in Heerde. Na afloop van dat werk kreeg Henk een werkplek op het kantoortje in de woning van Arend van de Pol in Bathmen, waar hij onder supervisie van Arend werkzaamheden uitvoerde als calculator en werkvoorbereider.

Het ruilverkavelingsproject in Heerde was erg omstreden. Er was veel tegenstand voor de plannen en Henk Pannekoek kreeg 's avonds regelmatig boze boeren aan de telefoon, die hem meer dan eens bedreigden. Hoe beladen het onderwerp was in de gemeenschap van Heerde bleek toen hij een bezoek bracht aan een plaatselijke

boerderij. De 80-jarige boerin maande hem zijn biezen te pakken en zette haar woorden kracht bij door dreigend een broodmes op te heffen. Zijn populariteit daalde nog meer toen hij bij zijn eerste klus een 10.000 volts kabel kapot trok, waardoor de melkfabriek stil kwam te liggen en het halve dorp urenlang zonder stroom zat.

Aannemersbedrijf Midden-Betuwe

Albert, Rengert en Teunis van de Pol traden op 1 januari 1971 tot de NV toe met 5 aandelen per persoon, hetzelfde aantal als Arend en Marius bezaten. Het bedrijf nam in het begin van 1972 afscheid van directeur E.P. Bulder en bij de wettelijk verplichte omzetting van de NV in een BV (Aannemersbedrijf van grond-, weg- en waterbouwkundige werken 'Midden-Betuwe' BV) op 25 april 1972 was Gerrit Jan van de Pol in het bezit van 60 aandelen van f 1.000, terwijl ieder van zijn vijf zoons er dus 5 bezaten. Het maatschappelijk kapitaal was f 350.000, waarvan f 85.000 geplaatst en gestort. In december 1972 verkocht Gerrit Jan van de Pol het perceel kadastrummer B 1645 met werkplaats aan de Dalwagenseweg aan Albert, Arend, Marius, Rengert en Teunis, die ieder voor éénvijfde eigenaar werden.

Marius van de Pol voelde zich niet zo thuis in de aannemerij en besloot weer boer te

worden. Hij verkocht in maart 1974 zijn aandelen voor f 24.000 aan Arend van de Pol en begon een eigen boerderij in Lienden. Zijn aandeel in het perceel met werkplaats verkocht hij voor 4 x f 5.000 aan zijn broers Albert, Arend, Rengert en Teunis. In juli 1974 verkocht Gerrit Jan van de Pol 40 aandelen aan vier zoons: 16 aan Arend en 3 x 8 aan Albert, Rengert en Teunis. In december 1974 droeg hij zijn laatste 20 aandelen over aan de vier in het bedrijf werkzame zoons, die er toen ieder 5 bij kregen. Vanaf dat moment was de eigendomsverhouding dus als volgt: Arend 31 aandelen, Albert 18, Rengert 18 en Teunis 18.

De scheve brug

In één van de Slinge-grondwerkbestekken, die Midden-Betuwe uitvoerde, zat een koppeling met een kunstwerkbestek van een andere aannemer. Het betrof een brug, die

zeker 10° scheef over de Slinge was geprojecteerd om een zeer oude eik te sparen. Alle karakteristieke bomen in de omgeving moesten gespaard blijven en werden op tekening aangegeven. De tekenaar vergat echter de belangrijkste boom aan te geven en dat was de bewuste oude eik. Nu was dat op zich niet zo'n groot probleem, want iedereen op het werk wist dat de brug in aanbouw juist vanwege dié boom scheef moest liggen. Behalve Arend van de Pol dan, die op een maandagmorgen nietsvermoedend de oeroude eik omzaagde. Hoofddopzichter Lemstra van de Heidemij was eerst woedend op Arend, maar toen aangetoond was dat de Heidemij zelf de fout had veroorzaakt, verdween het voorval snel 'in de doofpot'. Het bruggetje, vlakbij het museum in Borculo, wordt nog steeds 'de scheve brug' genoemd, maar nog maar weinig mensen weten waarom.

De boekhouding

Vanaf de oprichting van het aannemersbedrijf in 1963 was het kantoor gevestigd in een kleine kamer in de woning van Gerrit Jan van de Pol. Na een aantal jaren kwam boekhoudster Jans van Soest voor twee dagen per week in dienst voor boekhoudkundige werkzaamheden, onder begeleiding van de externe hoofdboekhouder Bloem van het gelijknamige boekhoudbureau in Kesteren. Daarnaast verzorgde zij de toen nog bescheiden hoeveelheid correspondentie. Haar kantoor werd gevestigd in een verplaatsbare bouwkeet van 3 x 6 m, die Gerrit Jan van de Pol in zijn tuin zette aan de linkerkant van de oprit, tegenover de oude kantoorkamer. Het nieuwe kantoor bestond uit twee kleine kamertjes met één bureau per kamer en een toilet.

Op vrijdagmorgen werd het geld voor de

lonen geteld, in zakjes gedaan en door Gerrit Jan van de Pol 's middags naar de werken gebracht. Op een vrijdagmiddag reed Gerrit Jan van de Pol richting Zevenaar en had sterk het gevoel dat hij achterna-gezeten werd. Het liep toen goed af, maar het was voor hem wel het teken om te gaan streven naar een gemiddeld bruto loon en de

lonen vervolgens over te maken naar bank- of girorekeningen. De nieuwe wijze van uitbetalen bracht nog meer administratieve werkzaamheden met zich mee en boekhoudster Jans kon het werk toch al niet meer aan. Hoofdboekhouder Bloem opperde in een gesprek met Gerrit Jan van de Pol dat één van diens zoons het wellicht zou kunnen gaan doen.

Het nieuwe kantoor

In de zomer van 1972 besloten Gerrit Jan van de Pol en zijn zoons niet alleen om een nieuwe dragline te kopen, maar ook om informatie te vragen bij een plaatselijk bouw bureau en bij de bank voor de bouw van een nieuw kantoor op het eigen terrein. In de aanloop van de bouw van het kantoor werd Henk Pannekoek vast bij boekhoud-

ster Jans van Soest in de bouwkeet gedeta-
cheerd. Begin 1973 werd de oude schuur
naast de werkplaats gesloopt en ging op die
plek de bouw van het kantoor van start.
Een goed half jaar later werd het nieuwe
kantoor aan de Dalwagenseweg 51 in
Opheusden vol trots in gebruik genomen.
Het kantoor van ongeveer 15 x 15 m was
zó gebouwd, dat er later eventueel een ver-
dieping op kon worden geplaatst. Het
gebouw bestond uit drie achterelkaar lig-

gende kamers van circa 5 x 5 m met daar-
naast één lange gang, een keukentje, een
toilet en een garderobe.

Afgezien van de overbelasting van boek-
houdster Jans van Soest vonden de zoons
Van de Pol het als mede-eigenaren van
Aannemersbedrijf Midden-Betuwe BV hard
nodig, dat één van hen op het nieuwe kan-
toor ging werken. De keus viel daarbij als
vanzelf op Albert, die het meest geschikt
werd geacht om de kantoorwerkzaamhe-

den te gaan leiden en uitvoeren. Albert werd als het ware van zijn bulldozer in Heerde 'geplukt' en kreeg een bureau op het nieuwe kantoor in Opheusden. Jans van Soest bleef nog enige tijd twee dagen per week werken en vervolgens één dag per week, totdat zij helemaal stopte met werken. Albert van de Pol bekwaamde zich op de avondschool in het boekhouden en zag het kantoorpersoneel in een betrekkelijk klein aantal jaren groeien tot méér dan tien personen.

Rioolwaterpersleidingen

Om een betere waterbeheersing te realiseren moesten er stuwen in de Slinge worden

gemaakt (de stuwen A t/m Z) en haalde Midden-Betuwe veel bochten uit het riviertje. In het werk aan de Slinge zat een hele partij betonwerk. Aannemersbedrijf Midden-Betuwe hield zich alleen met grondverzet bezig en was voor betonwerk altijd zeer afhankelijk van onderaannemers. Dat maakte Gerrit Jan van de Pol en zijn zoons duidelijk dat ze deze discipline eigenlijk zelf in huis moesten hebben om sterker te staan bij toekomstige inschrijvingen. Nog vóórdat zij dat konden realiseren door de overname van Aannemingsmaatschappij Broekert BV, zorgde het Slinge-project voor een andere nieuwe activiteit: rioolwaterpersleidingen.

Het één na laatste bestek van de Slinge behelsde het leggen van rioolwaterpersleidingen van Groenlo naar de waterzuiveringsinstallatie in Winterswijk, onder directie van de Heidemij. Het zuiveringsschap Oostelijk Gelderland was er als specifieke waterkwaliteitsbeheerder bij betrokken en het waterschap van de Berkel was opdrachtgever. In Groenlo zorgden diverse gemaaltjes voor een aanzienlijke aanvoer van rioolwater, dat naar Winterswijk moest worden gepompt. Niemand had er ver-

stand van, maar Gerrit Jan en Arend van de Pol zeiden er toch ja tegen. Alles moest bestudeerd worden, van asbestcementleidingen tot gietijzeren hulpstukken; de mensen van Aannemerbedrijf Midden-Betuwe wisten er werkelijk niets van.

Het aannemersbedrijf kreeg opdracht om eerst een traject rioolwaterpersleidingen van 1 km aan te leggen op camping Marrevelde langs de Slinge in Groenlo. Vlak voor Pasen, als het seizoen begon, moest het werk klaar zijn. Als Midden-Betuwe dat zou waarmaken, kreeg het bedrijf de opdracht voor de overige 11 km er onderhands bij. De familieleden Van de Pol en hun medewerkers werkten dag en nacht om dat te realiseren, maar het dreigde te mislukken, omdat de kwaliteit van de koppelingsafdichtingen slecht was. Met meer geluk dan wijsheid lukte het toch op de namiddag van Goede Vrijdag de eerste kilo-

meter op proef af te persen en goed te laten keuren, en de overige 11 km erbij te krijgen.

Uitvoerder Teunis van de Pol behoevede het bedrijf voor een financiële ramp door een partij - naar later bleek inferieure - afdichtingsringen op 500 m achter elkaar te laten aanbrengen. De Italiaanse ringen gingen er iets te gemakkelijk omheen, vond hij en ze bleken naderhand ook allemaal lek. Door zijn oplettendheid hoefde Midden-Betuwe deze ringen dus maar over een afstand van 500 m te vervangen en niet over het gehele traject van 10 km.

Met de uitvoering van het traject Groenlo-Winterswijk schreef aannemersbedrijf Midden-Betuwe historie en kreeg er een mooie nieuwe bedrijfspoot bij: rioolwaterpersleidingen. De Opheusdense aannemer werd daarmee van lieverlee als specialist in het hele land actief. Een grote hoeveelheid opdrachten voor het leggen van asbestcementleidingen kwam op het bedrijf af. Midden-Betuwe benutte deze nieuwe marktmogelijkheid net zo lang tot ieder dorpje zijn rioolwaterafvoer op orde had.

Het Gelders eiland

In de streek rond Pannerden, Herwen, Lobith en Tolkamer, ook wel Gelders eiland

genoemd, moesten de dorpen op de waterzuivering worden aangesloten. Het zuiveringschap Oostelijk Gelderland, waar ir. J. Baas ook voorzitter van was, hield een onderhandse aanbesteding, maar omdat maar weinig aannemers het werk aankonden, maakte het zuiveringschap er twee bestekken van: 20 km PVC-leidingen en 30 km asbestcementleidingen met stalen duikers en zinkers. Onder andere door het aandragen van alternatieven lukte het Midden-Betuwe in 1975 met veel tumult beide bestekken in één keer aan te nemen. De uitvoering van het werk verliep niet

boeren, die ze nodig hadden voor hun beregeningsinstallaties. Door de grote droogte waren er in het hele land geen pompen meer te koop. Even later werd het gebruik van het sterke blauwe asbest verboden als eerste stap op weg naar een geheel asbestverbod. Noodgedwongen moest Midden-Betuwe zich gaan verdiepen in alternatieven, maar ook in de Arbo-wetgeving. Zoals zo vaak in de geschiedenis van het aannemersbedrijf, haalde Midden-Betuwe zo weer voordeel uit de obstakels, die het op zijn weg tegenkwam.

zonder slag of stoot. Het was een mooie, maar zeer droge zomer en op een nacht waren alle pompen gestolen door radeloze

De goede vriendschap tussen de aannemer en de voorzitter van het waterschap van de Berkel en het zuiveringschap Oostelijk Gelderland werd gecombineerd met een zuiver zakelijke relatie. Aannemersbedrijf Midden-Betuwe bleef altijd binnen de calculatie, die de mensen van het waterschap en het zuiveringschap voor ogen hadden. Het bedrijf uit Opheusden zette een optimaal resultaat neer voor de gevraagde prijs

en gaf ir. J. Baas en zijn medewerkers nimmer het gevoel dat zij ook maar één cent teveel betaalden.

In 1976 was de watergraaf door een zich plotseling openbarende keelkanker een tijdlang aan het ziekbed gekluisterd. Bij zijn woning in Markelo fokte hij herten en schapen en één van de schapen stond op het punt te bevallen. Arend van de Pol kwam twee keer per nacht vanuit Bathmen naar Markelo om te kijken of het allemaal goed ging. Voordat hij weer huiswaarts ging tikte hij even tegen het slaapkamer- raam en riep dan geruststellend: 'Alles in orde hoor'.

Dijkverzwaring

Halverwege de jaren zeventig moesten de waterschappen de rivierdijken versterken. Hoewel Arend van de Pol daar weinig ervaring mee had, bestudeerde hij dit werkterrein en voegde zo veel mogelijk kostenbesparende alternatieven bij zijn inschrijvingen. Op deze wijze wist hij opdrachten

voor verschillende dijkverzwarringsprojecten te bemachtigen en deed vervolgens met Midden-Betuwe veel ervaring op met dijkwerkzaamheden.

Na de bijna-watersnoodramp in het rivierengebied in 1995 maakte Midden-Betuwe, deels in combinaties met andere aannemersbedrijven, 55 van de 150 km noodwet-dijken. Voor het polderdistrict Betuwe in Elst (Gld) maakte Midden-Betuwe dijkverzwaringen langs de Rijn en de Waal, voor het polderdistrict Groot Maas- en Waal langs de linkeroever van de Waal en langs de Maas, voor de waterschappen Veluwe in Apeldoorn en IJsseldelta in Kampen langs de IJssel en voor de Rijkswaterstaat Gelderland in Arnhem langs de Neder-Rijn.

Na de vele rivierdijkverzwaringen haalde GMB ook ervaring in huis voor het verbeteren van zeedijken en zeeweringen door de toetreding van aannemingsbedrijf J.D. Janse in Middelburg tot de groep. De Zwinmond bij Cadzand is een mooi voorbeeld van een zeedijkverbetering. Het werk bestond daar uit het vernieuwen van de teenconstructie en het vastleggen van het duinlichaam met helmgras en rijshout.

Midden-Betuwe Materieel en Midden-Betuwe Rioolonderzoek en Renovatie

Midden-Betuwe Materieel

Al in januari 1973 besloten de aandeelhouders van aannemersbedrijf Midden-Betuwe dat Rengert van de Pol in de toekomst het algemeen toezicht zou krijgen over het machinepark en de garage. Hij werd als het ware klaargestoomd om technisch werk te gaan doen, constructies te bedenken en monteurs aan te sturen. Dat resulteerde in 1977 in

de oprichting van een aparte werkmaatschappij: Midden-Betuwe Materieel BV. Rengert van de Pol werd bedrijfsdirecteur van de nieuwe werkmaatschappij, die als doel kreeg: de ondersteuning van aanneemersbedrijf Midden-Betuwe BV door de zorg voor aanschaf, beheer en onderhoud van al het rollend en niet rollend materieel. Tevens diende Midden-Betuwe Materieel BV aandacht te besteden aan de opleiding van machinisten.

Een bijzondere klus voor Rengert van de Pol in zijn nieuwe functie was het slopen van een fabriek van de voormalige leerlooierij Naef in Lochem. Hoewel hij er totaal geen verstand van had moest hij toch gaan kijken om een prijs te maken voor Arend. Midden-Betuwe kreeg de opdracht en ging als slopersbedrijf aan de slag. Halverwege het werk brak de giek van de kraan af en kwam vlak naast een drukkerij terecht, waar op dat moment veel mensen aan het werk waren. Alles liep gelukkig goed af, maar het voorval bezorgde Rengert van de Pol nog diverse nachtmerries.

Door zijn technische vondsten bij het met een lier trekken van nieuwe door oude buizen en bij camera-inspecties van rioolbuizen werd Rengert van de Pol weldra 'Willy Wortel' genoemd.

Beekbestrating in Aalten

Midden-Betuwe schreef in op een ruilverkavelingsproject in Aalten. In een beek moest over een lengte van 20 kilometer nylon doek op de bodem worden vastgezet met daarop verlijmde betonblokjes. Omdat het materiaal erg duur was en het doek los liet, bedacht Midden-Betuwe als alternatief

eerst bronbemaling te plaatsen en vervolgens in een droge beek op los nylon doek te bestraten. Met stalen duikers als alterna-

tief voor de betonnen duikers en met de Ipro keisoort won het aannemersbedrijf de aanbesteding met f 3.000 verschil met de opvolger op een totaalbedrag van ca. 3,5 miljoen gulden.

Omdat het bestraten te lang duurde, bedacht uitvoerder Bertus Bulter het plan om het gehele bestratingswerk door de eigen stratenmakers te laten aannemen. Het werk zou daarmee wel 80 strekkende meter per dag vorderen in plaats van 40 meter. Uiteindelijk namen een ploegje Drentse turfstekers en een ploeg eigen mensen uit Drente het bestratingswerk aan en haalden een tempo van 120 meter per dag.

't Schepersveld

Landbouwer en campingexploitant, A.D.W. Houwers, eigenaar van boerderij-restaurant 'De Wever' met omliggende gronden, zat in de ruilverkavelingscommissie van Aalten. Hij kwam in contact met projectontwikkelaar Kooistra uit Damwoude en besloot een bungalowpark op zijn terrein te laten aanleggen. In april 1977 werd daartoe de vereniging Zomerhuisjespark 't Schepersveld opgericht. Aannemersbedrijf Midden-Betuwe kreeg zonder onderhandelingen van de projectontwikkelaar de opdracht om het park aan te leggen.

Financieel bleken de zaken van de project-

ontwikkelaar echter niet te kloppen en om het werk te redden kocht Midden-Betuwe de laatste 21 vakantiebungalows ter vereffening van de laatste termijnen. Het was de bedoeling deze te verkopen voor f 135.000 per stuk, maar in 1978 besloten de broers Van de Pol betere verkoopkansen af te wachten en eerst de beplanting te laten aanslaan. Omdat de markt voor de verkoop verder verslechterde, werden de bungalows in juni 1980 voor de verhuur ondergebracht bij Vrij Uit in Badhoevedorp.

Zoals zo vaak maakte ook het oplossen van deze bungalowproblemen het bedrijf weer sterker. Na een eerste nog moeizaam verlopen project in Holten, legde Midden-Betuwe met succes een vakantiebungalowpark met 59 huisjes voor Aegon aan in Putten en realiseerde vervolgens voor

Aegon nog circa 2.000 zomerhuisjes in Beekbergen, Eerbeek, Nieuw-Millingen, Texel en Zweeloo. In de winter lieten Arend van de Pol en Henk Pannekoek luchtfoto's maken van de voormalige caravan- en tententerreinen en maakten de berekeningen en tekeningen, die in het voorjaar panklaar waren. Vervolgens zorgde Aegon voor de bouwvergunningen en ging het aannemersbedrijf na de herfstvakantie van start. Na de bouw van ca. 200 vakantiebungalows met bijkomende werkzaamheden in de winter kon het park in het voorjaar open.

Afscheid van Gerrit Jan van de Pol

Op 4 februari 1978 werd Gerrit Jan van de Pol 65 jaar oud. Zijn zoons vroegen: 'Moet jij niet eens met pensioen?' Vervolgens werd hij door zijn zoons tot commissaris benoemd en kreeg daarvoor een vergoeding van f 25.000 per jaar en een bedrijfsauto. Hun vader was toen nog onvoorstelbaar actief en wilde het eigenlijk nog niet. Hij bleef dan ook nog een jaar of twee doorwerken, maar stopte er toen toch mee. Naast het houden van schapen, ganzen en eenden, begon hij samen met zijn vrouw aan een nieuwe hobbyactiviteit: achter in de tuin verschenen grote vijverpartijen met tientallen verschillende watervogels uit de hele wereld.

Gerrit Jan van de Pol heeft er maar kort van mogen genieten. Hij overleed in december 1984 plotseling op 71-jarige leeftijd aan een bloeding bij de hartslagader. Zijn echtgenote Aaltje van Eldik, die altijd samen met hem was opgetrokken, overwon een ernstige ziekte, maar overleed min of meer uit verdriet in 1986.

Na de pensionering van Gerrit Jan van de Pol in 1978 werd zoon Teunis benoemd tot tweede directeur, naast zijn broer Arend van de Pol. In 1979 ontstond tussen de broers Van de Pol een discussie over het toekomstige werkterrein van het bedrijf.

Arend stelde voor een nevenbedrijf op te richten en samen met vader Van de Pol brainstormden de broers over de mogelijke activiteiten. Allerlei voorstellen kwamen op tafel: van het oprichten van een tuincentrum of overslagbedrijf tot werkzaamheden, die verband houden met de vuilverwerkingsproblematiek. Uiteindelijk formuleerden de familieleden als uitgangspunt: '...in principe iets gaan doen in een vak, waar we zelf verstand van hebben'.

Filiaal Bathmen

Arend van de Pol was eind 1970 met zijn jonge gezin in Bathmen gaan wonen, dichtbij het Slinge-project en andere werken, die Midden-Betuwe uitvoerde voor het waterschap van de Berkel. Van lieverlee kreeg het

aannemersbedrijf ook werken van andere opdrachtgevers in Overijssel en Bathmen was een mooie uitvalsbasis voor Arend van de Pol. Omdat sommige opdrachtgevers, zoals de Genie in Overijssel, geen aanbestedingsuitnodigingen stuurden naar bedrijven, die niet in de provincie waren gevestigd, liet hij per 1 januari 1982 officieel een Overijssels filiaal van Aannemersbedrijf Midden-Betuwe op zijn huisadres inschrijven bij de Kamer van Koophandel.

De kantoorwerkzaamheden van het filiaal werden de eerste jaren in Bathmen zelf verricht, maar later hoofdzakelijk in Opheusden, waar Henk Pannekoek inmiddels was benoemd tot hoofd bedrijfsbureau. Met een kantoorbezetting van ongeveer zes mensen groeide het aannemersbedrijf

tegen de verdrukking in en behaalde binnen enkele jaren een omzet van meer dan 20 miljoen gulden.

De eerste uitbreiding

Begin 1982 was het aannemersbedrijf aan de Dalwagenseweg 51 in Opheusden uit zijn jasje gegroeid. De broers Van de Pol maakten plannen voor uitbreiding van kantoor en werkplaats en benoemden Albert van de Pol tot bouwcoördinator. Ook de latere verbouwingen vonden onder zijn leiding plaats en dat bezorgde hem de bijnaam 'Herr Baumeister'. Op 1 september 1982 kreeg Midden-Betuwe van de

gemeente een hinderwetvergunning voor het bouwen van nieuwe kantoor- en werkplaatsruimten, alsmede voor het opslaan van materialen en machines op het naastliggend terrein.

Op 27 januari 1983 sloten de vier broers Van de Pol bij de Nederlandsche Middenstands Bank een hypotheek van 1,2 miljoen gulden namens Aannemersbedrijf Midden-Betuwe BV en Midden-Betuwe Materieel BV op de bestaande en in aanbouw zijnde bedrijfsgebouwen en de zomerhuisjes in Aalten, die toen op f 125.000 per stuk aan vrije verkoopwaarde werden getaxeerd. In het najaar

van 1983 vond de oplevering plaats van de nieuwe gebouwen. De werkplaats was opgeschoven naar achteren en had plaats gemaakt voor nieuwe kantoren, een receptie en een ontvangsthal, die links waren aangebouwd aan het bestaande kantoorgebouw.

Opslagterrein Windesheim

Om de loodsen en het opslagterrein in Opheusden te ontlasten en hulpmaterialen en -materieel voor grond-, weg- en waterbouwkundige werken wat dichterbij de werklocaties in Overijssel en Drenthe te kunnen opslaan, huurde Midden-Betuwe Aannemingsmaatschappij vanaf 1 juli 1995 een opslagterrein aan de Fabrieksweg 6 in

Windesheim (gemeente Zwolle). Het terrein van een voormalige steenfabriek was eigendom van de erven van Henny te Siepe, de in 1993 overleden oud-voorzitter van de VAGWW en oud-eigenaar van Broekert Aannemingsmaatschappij. Een nadeel van deze mooie locatie is dat het terrein op een soort schiereiland ligt in de IJssel en bij hoge waterstanden bijna geheel onder water komt te staan.

Midden-Betuwe Rioolonderzoek en Renovatie

Op het moment dat de markt voor rioolwaterpersleidingen verzadigd dreigde te raken, zocht Midden-Betuwe ander werk voor de in deze sector werkzame medewer-

kers en de broers Van de Pol kwamen in 1981 op het idee riool- en leidingrenovatie-werkzaamheden uit te voeren van bijna alles wat maar in de grond kan zitten: beton, asbestcement, glasvezel versterkte

kunststof PVC en gietijzeren buizen. Reparatie of preventieve behandeling van riolen zou voor nieuwe werkverschaffing kunnen zorgen, was het logische idee van de aannemersfamilie. Door de juiste keuze van materialen, de werkwijze, het beperken van bovengrondse overlast, bijvoorbeeld door het inwendig aanbrengen van buizen (sliblining) en het toepassen van injectiemethoden met speciale apparatuur, zou het aannemersbedrijf met dit nieuwe specialisme nieuwe faam kunnen opbouwen.

De inspectie van een rioolstelsel met behulp van een camera was een item, dat regelmatig de vakbladen haalde. De enkele bedrijven die dat al deden, kwamen voornamelijk uit Duitsland. Midden-Betuwe besloot in 1983 een rioolinspectiebus te kopen en te laten inrichten met alles erop en eraan, inclusief een op afstand bedienbare camera op wielotjes. De bedoeling was eerst te

inspecteren en ingeval van het constateren van gebreken te gaan renoveren. Met de camera werd de inspectie op video vastgelegd. Een gedetailleerd rapport maakte het de opdrachtgever vervolgens mogelijk een gefundeerde beslissing te nemen tot renovatie of vervanging van het riool. In september 1984 werd Midden-Betuwe Rioolonderzoek en Renovatie BV opgericht om deze gespecialiseerde onderzoek- en renovatieactiviteiten uit te voeren.

Een moeizame start

De promotie van de inspectie en renovatie ging van start, maar de opdrachtgevers wil-

den niet erg toehappen, omdat het geld kostte. Pas toen het bedrijf gratis ging inspecteren, kwamen de eerste vervolgoopdrachten voor renovatiewerkzaamheden binnen. Toch was er maar weinig belangstelling bij de gemeentes. 'Daar zijn we niet druk mee' en 'doe toch maar niet' waren veelgehoorde reacties, evenals 'met onder de grond valt niet te scoren'. De gemeentes wilden liever gelijk een nieuw riool of wilden wachten op de aanleg van een nieuwe weg. Door de invloed van verschillende instanties zoals Rioned kwam de kwaliteitstoestand van de riolen toch meer in de belangstelling te staan. Het milieubewust-

zijn groeide en mede door promotieactiviteiten van Midden-Betuwe via de brancheorganisaties kwam de markt toch van de grond.

Later werden de gemeentes verplicht een basisrioleringsplan te maken en vonden het toen wel belangrijk om te weten in welke staat de riolen verkeerden, mede om te voorkomen dat er nog goede riolen zouden worden vervangen. Onder leiding van Jos Verlaat kwam Midden-Betuwe Rioolonderzoek en Renovatie BV als nieuwe loot aan de stam van GMB toch van de grond. Vanaf 1986 kwam de verantwoording steeds meer bij uitvoerder Niels de Kleyn te liggen, wat in 1989 werd geformaliseerd door zijn benoeming tot bedrijfs-directeur.

Snelle technische ontwikkelingen

De vraag naar rioolinspectiewerkzaamheden nam hand over hand toe en een uitbreiding van het aantal inspectiebussen van één naar twee en vrij kort daarna naar drie was bijna een vanzelfsprekendheid. Opdrachtgevers, met name de gemeenten, kregen steeds meer behoefte om te weten wat er onder de grond lag. Dit resulteerde er tevens in dat er in Nederland een nationale norm ontstond, NEN 3399, waarin de schadebeelden, zoals die zich in het riool kunnen voordoen, worden vastgelegd in type en omvang.

Ook de technische ontwikkeling van camera's nam een grote vlucht. De eerste camera's waren nog van het type zwart-wit met starre lens en een draaibare opnamecel met een beeldhoek van 70 graden, waarmee in

totaliteit een beeldhoek van ongeveer 180 graden werd bereikt. In 2003 zijn draaikop-kleurencamera's in gebruik, die een beeldhoek van 270 graden vastleggen en 360 graden draaibaar zijn.

De ontwikkeling van de voor de rioolinspectie gebruikte software bleef hierbij niet achter. Integendeel, Midden-Betuwe Rioolonderzoek en Renovatie maakte al halverwege de jaren negentig de overstap van DOS inspectieprogrammatuur naar Windows, wat tot resultaat had dat de medewerkers vanuit de inspectiebestanden op meerdere manieren gebruik konden maken van de output. De digitalisering van het beeldmateriaal was de volgende stap in de ontwikkeling van de rioolinspectie. Videobanden nemen veel opslagruimte in beslag en zijn na enige jaren onbruikbaar. De oplossing werd in eerste instantie gevonden in het vastleggen van beeldmateriaal op cd-rom en later op dvd.

De laatste ontwikkeling is een camera, die al rijdend door het riool 3D-data/beeldmateriaal vastlegt, zodat er achteraf met toetsenbord en muis of joy-stick geïnspecteerd kan worden. Daarbij kan men zelf bepalen hoe door het rioolstelsel te rijden. Naast de snelle technische ontwikkelingen van de apparatuur en de software paste Midden-

Betuwe Rioolonderzoek en Renovatie het materieel doorlopend daarop aan. Dat leidde tot een inspectiepotentieel in 2003 van 5 inspectieauto's met rioolinspectiecamera's, 1 inspectieauto met een putvideoinstallatie en 1 stand-alone inspectiesysteem, waarmee kan worden geïnspecteerd vanaf een diameter van 80 mm. Zowel de inspectiecamera's als het stand-alone systeem zijn ingericht om explosie veilig te inspecteren.

Aannemingsmaatschappij Broekert - Groep Midden Betuwe

Een snelle overname

De directie van Aannemersbedrijf Midden-Betuwe wilde al lange tijd een betonbouwpoort aan het bedrijf toevoegen, bij voorkeur gevestigd in Overijssel, waar Midden-Betuwe al veel werk verzette. Tijdens een excursie van de werkgeversvereniging VAGWW naar de kerncentrale in Dodewaard kwam Arend van de Pol daarover in gesprek met oud-

voorzitter Henny te Siepe, die hem vertelde dat hij er wel één wist. Henny te Siepe had zijn aannemersbedrijf Te Siepe NV laten fuseren met de Koninklijke Maatschappij Wegenbouw en zijn aandelen overgedaan aan de Stevin Groep. Hij mocht volgens een overeenkomst met Stevin niet meer in de

markt opereren, maar hij was nog eigenaar van Aannemingsmaatschappij Broekert in IJhorst. Arend van de Pol overlegde een en ander met zijn broers, die in het bedrijf werkzaam waren en twee dagen later, op 8 oktober 1985, was Midden-Betuwe eigenaar van Aannemingsmaatschappij Broekert BV.

De historie van Broekert

Auke Broekert, geboren in 1916 in het Friese Haulerwijk, voerde eind jaren vijftig werken uit in de provincie Drente als bedrijfsleider van Jurriën Mulder uit Hoogezand, op eigen naam, onder J. Mulder en co. te Hoogezand en De Wijk. Op 10 oktober 1958 vond de oprichting plaats van NV Aannemings- en Wegenbouwbedrijf Broekert en Mulder. Deze was gevestigd op het woonadres van A. Broekert, Plantsoen 3 in De Wijk. In de tuin van de woning werd een kantoortje voor de NV gebouwd, waar Jan Posthoorn als boekhouder zijn werkplek kreeg, na eerst in de woning zelf zijn onderkomen te hebben gehad.

Na overname van de aandelen van J. Mulder door bitumenleverancier NV Smit en Hollander werd de naam per 7 december 1959 gewijzigd in Wegenbouwmaatschappij A. Broekert NV. Het doel van de onderneming bleef: 'de uitoefening van een aannemersbedrijf tot uitvoering van grond- en rioleringswerken, cultuurtechnische werken, water-, spoorweg- en wegenbouw en burgerlijke en utiliteitsbouw, de fabricage van, de handel in en het verhuren van materialen voor aannemers en het deelnemen in andere en soortgelijke ondernemingen'.

Naar IJhorst

Het bedrijf had in 1960 reeds een twintigtal medewerkers in dienst. Als werkplaats fungeerde een gehuurde schuur achter café 'Wessenbrink' aan de Dorpsstraat in De Wijk. De groei van de maatschappij maakte

verhuizing naar een groter bedrijfspand noodzakelijk. In het naburige IJhorst (gemeente Staphorst) werd een geschikt bouwperceel gevonden. Op 7 december 1960 verleende de gemeente een bouwvergunning voor de bouw van een werkplaats annex garage en kantoorruimte en op 7 augustus 1961 verhuisde Wegenbouwmaatschappij A. Broekert NV naar de Poeleweg 11 in IJhorst.

Het bedrijf groeide gestaag en had begin jaren zestig ongeveer 120 mensen in dienst, onder andere voor de aanleg van de weg Balkbrug-Hoogeveen onder leiding van hoofd uitvoerder en calculator J.G. Heinen. Eind 1961 werd Wegenbouwmaatschappij A. Broekert NV voorgedragen als lid van de NVWB. Bij het bedrijfspand werd een dubbele woning gebouwd voor Gauke Eilander, die inmiddels als bedrijfsleider in dienst was gekomen en neef Auke Broekert, de latere

chef werkplaats. Na een hevige brand in 1968 moest het bedrijf volledig worden herbouwd. Voor de kantoorwerkzaamheden werd een tijdelijk onderkomen gevonden in directieketen en voor het magazijn en de werkplaats in een romneyloods.

Betonbouw

Na het in dienst nemen van Gauke Eilander, afkomstig van de Provinciale Waterstaat Drente, ging het bedrijf zich naast de oorspronkelijke wegen- en rioleringswerkzaamheden steeds meer specialiseren in de civiele betonbouw, wat het vakgebied was van deze 'rechterhand' van Auke Broekert. Met de realisering van diverse viaducten, bruggen, fietstunnels en gemalen in met name de provincies Drente en Overijssel groeide het aandeel betonwerk al snel naar de helft van de jaaromzet.

Als verbreding van het activiteitenpakket begon het bedrijf in het begin van de jaren zeventig met de productie op de locatie IJhorst van een heel scala aan prefabbeton-

nen platen, balken, damwanden en palen. Naast de betonbouwactiviteiten werd in de jaren tachtig een aanzet gegeven tot het verrichten van specialistisch reparatie- en onderhoudswerk door het oprichten van Impreton Betonrenovatie BV. Genoemde werkzaamheden worden nog steeds verricht onder de normale bedrijfsactiviteiten met opheffing van deze specialistische BV.

Henny te Siepe

In 1968 nam Henny te Siepe het aandelenpakket van NV Smit en Hollander over. Tevens werd Jan van der Pijl, een voormalig medewerker van Te Siepe NV in Zwolle, aangetrokken als medeverantwoordelijke

naast Auke Broekert en Gauke Eilander. Op 15 mei 1978 kwam Henny te Siepe in het bezit van alle aandelen, waarbij Jan van der Pijl tot algemeen directeur, Gauke Eilander tot adjunct-directeur en Jan Posthoorn tot procuratiehouder werden benoemd. De naam van het bedrijf werd veranderd in Aannemingsmaatschappij Broekert BV. Mede als gevolg van een stagnerende economie liep in de eerste helft van de jaren tachtig de omzet van het bedrijf terug. Dit, gevoegd bij de leeftijd van de aandeelhouder en de interesse van Aannemersbedrijf Midden-Betuwe, leidde er toe dat het bedrijf op 8 oktober 1985 in Midden-Betuwe een nieuwe eigenaar kreeg.

Na de overname werd Jos Verlaat als bedrijfsdirecteur naast Gauke Eilander belast met de leiding van Aannemingsmaatschappij Broekert. Een tijd van gestage opbouw c.q. uitbouw van het bedrijf en de activiteiten werd ingezet. Na het vertrek van Jos Verlaat in 1990 werd Jan van Enk benoemd tot bedrijfsdirecteur. Hij gaf gestalte aan de ver-

dere groei en uitbouw van het bedrijf, dat in 1995 een op het eigen terrein nieuw gebouwd kantoor in gebruik nam.

Groep Midden Betuwe

Na de overname van Broekert was een meer concerngerichte organisatie wenselijk. Vanaf 21 november 1986 kreeg dit nieuwe

concern de naam Groep Midden Betuwe (GMB) en de vier werkmaatschappijen kregen als handelsnamen GMB Midden-Betuwe Aannemingsmij. BV, GMB Broekert Aannemingsmij. BV, GMB Midden-Betuwe Materieel BV en GMB Midden-Betuwe Rioolonderzoek en Renovatie BV. Juridisch kreeg het concern in februari 1988 een ste-

open dag plaats, tevens bedoeld als receptie voor het 25-jarig bedrijfsjubileum van Groep Midden Betuwe. Een dag later vierde het aannemersconcern een groots jubileumfeest samen met het personeel. Arend van de Pol blikte in zijn toespraak terug op de eerste grondwerken bij de stuw in Driel, in de uiterwaarden bij Randwijk en in de

vige basis met de oprichting van Midden-Betuwe Holding BV, Midden-Betuwe Beheers- en Beleggings BV en Midden-Betuwe Onroerend goed BV.

25-jarig bedrijfsjubileum GMB

Na verbouwing en uitbreiding van het kantoor en de werkplaats in Opeusden vond op 27 mei 1988 een officiële opening met

ruilverkaveling Over-Betuwe Zuid. Hij memoreerde de moeilijke jaren, maar ook de prachtige Dommerbeek, de ruilverkavelingsprojecten in Zieuwent-Harreveld en Warnsveld en vergat natuurlijk de Groenlose Slinge niet.

Arend van de Pol bedankte de opdrachtgevers voor hun jarenlange vertrouwen, de directies voor de goede samenwerking, de

collega-bedrijven voor de collegiale verhoudingen en alle medewerkers voor hun grote inzet. Postuum bedankte hij zijn vader en moeder, die de basis voor GMB legden, voor hun grote vooruitstrevendheid en beloofde hen namens de gehele directie graag te zullen werken aan het instandhouden van het familiebedrijf en met een vaste koers verder te bouwen aan de toekomst van Groep Midden Betuwe.

De Schipbeek

In 1989 bemachtigde GMB Midden-Betuwe Aannemingsmij. een zeer uitgebreid en mooi project van het waterschap De Schipbeek in Markelo: het verleggen van een gedeelte van de Schipbeek met waterkerende kaden en bijkomende werken. De gemeente Deventer verstrekke GMB een bijkomende opdracht voor het maken van een brug van prefab voorge-

spannen betonliggers over de Schipbeek in de tweede aansluiting van Deventer op de rijksweg A1 met compleet nieuwe op- en afritten en bijkomende werkzaamheden.

De Schipbeek, voorheen Markelsebeek, was eeuwenlang een waterweg van groot belang voor de stad Deventer. Omstreeks 1400 kreeg de rivier een aansluiting op de Buurserbeek, wat de mogelijkheid bood per schip handel te drijven met Münsterland. Deventer kreeg in 1576 het beheer over de Schipbeek als onderpand voor een geldlening aan Philips II, die overigens nooit werd afgelost. Postwagendiensten maakten gebruik van de weg, die langs de oever van de Schipbeek liep. De Schipbeek was echter een grillige rivier die vaak buiten haar oevers trad, de kade in Deventer verwoestte en de weg naar Duitsland onbegaanbaar maakte.

In 1745 ging het stadsbestuur van Deventer akkoord met het voorstel van de Deventenaar Hendrik Lindeman om de kade en dijken te herstellen en de Schipbeek weer tot de grenzen van ons land bevaarbaar te maken. Lindeman ging met ca. 350 arbeiders aan de slag en klaarde het karwei binnen de gestelde termijn van twee jaar, waarna dagelijks weer 20 tot 30 schuiten in de stad konden aanmeren. Omdat de stad de hoge kosten niet kon dragen sleepte Lindeman er toestemming uit voor het pachten van de watermolen en het bouwen van een ijzermolen. Daaruit ontstond de legendarische ijzergieterij Nering Bögel. De komst van de Overijsselse kanalen vanaf 1850 betekende de doodsteek voor de Schipbeek als vaarweg.

Het verleggen van de beek over 500 m en het verruimen van de waterlopen betekende voor Midden-Betuwe onder andere afbakeningen maken, kabels en leidingen tijdelijk verleggen, duikers, verhardingen, afrasteringen en bomen opruimen, een cunet maken ten behoeve van de waterkerende kaden, een zandlichaam aanbrengen en deze afdekken met leemhoudende gronden, frezen van grond, aanbrengen betuiningen van palen en matten, spitzoden, nylon structuurmatten als taludbekleding, gewapend betonbekleding, een grenenhouten damwand, betonnen buizen, taludbakken en duikers, een inspectieput, pvc-buizen, terreinafrasteringen, draadhekken en inzaaien van gras. Vol trots leverde Midden-Betuwe dit prachtig stuk werk ruim binnen de gestelde termijn van 90 werkbare dagen op.

Midden-Betuwe Slibverwerking en Midden-Betuwe Milieuwerken

Zuiveringschap

Oostelijk Gelderland

Het bestuur van het zuivering-
schap gaf in het begin van de
jaren zeventig goedkeuring aan
het op grote schaal doen van
proefnemingen om te komen tot
een slibverwerkingssysteem.
Reden hiervoor was de steeds ver-
der toenemende hoeveelheid slib.
In 1970 produceerden de geza-
menlijke zuiveringsinstallaties in

Nederland 2,5 miljoen ton nat slib. Het gebruik voor bemestingsdoeleinden werd verboden, zodat de afzet van slib in de landbouw geheel stil kwam te liggen. De opslag van ontwaterd slib op stortplaatsen stuitte op steeds meer weerstand.

Namens het zuiveringschap zocht de heer Mullié meerdere malen contact met Arend van de Pol, die zijn diensten aanbood om te experimenteren met biologische afbraakprocessen op een terrein van het zuiveringschap in Zutphen. Herman Gubbels was daar jarenlang met een shovel in de weer om slib te vermengen met grond, compost en hout en de mengsels te keren en te laten drogen onder leiding van het zuiveringschap.

Midden-Betuwe Slibverwerking

Het Zuiveringschap Oostelijk Gelderland en Midden-Betuwe waren het er over eens dat de slibverwerkingstaken van het zuiveringschap eigenlijk geprivatiseerd zouden moeten worden. Enige medewerkers van beide organisaties reisden naar de U.S.A. om te bestuderen hoe daar rioolslib werd verwerkt. In Washington ontdekten zij een systeem dat mooi aansloot op de eigen experimenten. Terug in Nederland sloten Groep Midden Betuwe en het Zuiveringschap Oostelijk Gelderland een samenwerkingscontract (later opgenomen in het waterschap Rijn en IJssel) om de ontwikkeling mogelijk te maken van een composteringsfabriek van rioolslib in Zutphen. De pioniersfase was voorbij; de experimen-

tele processen werden nu veel beter ontwikkeld. De twee zusterbedrijven Broekert Aannemingsmij. en Midden-Betuwe Aannemingsmij. bouwden samen de composteringsfabriek, Midden-Betuwe Materieel leverde machines, zeven en doseurs. Eind 1988 kon de composteringsfabriek aan de Oostzeestraat in Zutphen in gebruik worden genomen. Voor de exploitatie van de composteringsfabriek richtte GMB per 1 januari 1989 de dochteronderneming Midden-Betuwe Slibverwerking BV op.

Het composteringsproces

Het composteren van rioolslib is een biologisch proces. Micro-organismen voeden zich met het energierijke organische deel van het slib, waarbij veel warmte vrijkomt. Door toepassing van een geforceerde beluchting in nu geheel afgesloten betonnen composteringstunnels loopt de temperatuur tijdens het proces spoedig op tot ca. 60°. De warmte zorgt voor verdamping van het water, waardoor het rioolslib snel in volume afneemt, mede door het verbranden van het organische deel van het oorspronkelijke materiaal.

Om de biologische activiteit te stimuleren voegt men aan het slib compost en houtsnippers toe. Compost is rijk aan micro-organismen en de houtsnippers zorgen voor extra brandstof en voor een luchtig mengsel, dat nodig is om de micro-organis-

men van voldoende zuurstof te voorzien. Een ventilator en een computergestuurd afzuigstelsel zorgen voor de beheersing van de luchtvochtigheid en het zuurstofgehalte en een goede beluchting van het mengsel door de tunnelvloer.

De afvoerlucht wordt aanzienlijk gereduceerd door gebruik te maken van recirculatie en alvorens de afvoerlucht te filteren wordt een aanzienlijke hoeveelheid warmte aan deze lucht onttrokken. Het gehele biologische droogproces duurt nu nog slechts circa twaalf dagen en heeft een enorme reductie van het zuiveringsslib tot gevolg. Van iedere 100 m³ nat slib blijft na compostering slechts 5 m³ over!

Na afloop van het biologisch droogproces worden de houtsnippers door middel van zeven gescheiden van de compost en hergebruikt. De nieuwe compost is van con-

stante kwaliteit en wordt onder andere toegepast als 'groene' brandstof in elektriciteitscentrales, in biofilters, als afdek materiaal voor bouwstoffen, als bouwstof in geluidswallen en buiten Nederland als meststof in de landbouw.

Een andere mogelijke toepassing is het gebruik als energiebron bij de productie van cement. De asrest blijft dan als vulstof in de cement achter en wordt zo weer toegepast als bouwstof, wat ook 100% hergebruik betekent.

Compostfabrieken in Zutphen en Tiel

De composteringsfabriek in Zutphen bestond in het eerste jaar nog uit hallen met gedeeltelijk open wanden en de verwer-

kingsmachines stonden in de buitenlucht (open halcompostering). Al na een half jaar werd het gedeelte overdekt, zodat men binnen kon (ver)werken. In de loop van 1994 nam Midden-Betuwe Slibverwerking een tweede, geheel overdekte tunnelcomposteringsinstallatie in gebruik na een officiële openingshandeling van mr. Pieter van Vollenhove. Door de toepassing van composteringtunnels werd het proces aanmerkelijk versneld. Gerrit-Jan van de Pol, de zoon van Arend, werd productie leider van de fabriek.

Door het succes van de composteringsfabriek in Zutphen kon Midden-Betuwe Slibverwerking ook een contract afsluiten met het Zuiveringschap Rivierenland. Dat

leidde tot de bouw van een tweede composteringsfabriek in Tiel, die op 1 april 1993 met twee composteringstunnels van start ging. Een contract met het waterschap Groot Salland maakte de bouw noodzakelijk van een derde installatie in Zutphen met zes composteringstunnels. In het jaar 2000 verwerkte de fabriek in Zutphen met dertien tunnels en de open halcompostering 115.000 ton zuiveringsslib en de fabriek in Tiel met twaalf tunnels 85.000 ton. In 2003 is begonnen met het slopen van de open halcompostering in Zutphen en het daarvoor in de plaats bouwen van tien tunnels, waar met moderne technieken de geuroverlast wordt opgelost.

VSO

Midden-Betuwe Rioolonderzoek en Renovatie BV werkte met de vaste partner Goulouze uit Kampen voor het onder hoge druk reinigen van riolen, voorafgaand aan de rioolinspectie. Dat bedrijf liep tegen een watervervuilingsprobleem aan: natte sloot-bagger. Herman Goulouze kende een bedrijf, dat de bagger droog kon maken met een apparaat in een trailer. De techniek was gebaseerd op het aankoeken van het slib op een filterdoek in een draaiende trommel. Bij elke omwenteling werd het slib van het doek geschraapt en tijdens het proces werd het gezuiverde water weggezogen.

Eind 1993 besloot GMB samen met Goulouze een joint venture aan te gaan en zo'n apparaat aan te schaffen. De nieuwe onderneming kreeg de naam VSO BV (Vacuüm Slib Ontwatering) en investeerde ongeveer 1,5 miljoen gulden in de apparatuur. Al gauw bleek ook de behoefte te bestaan aan een zandscheidingsinstallatie om eerst het bruikbare product zand uit het slib te halen. Ook deze investering werd gedaan en met de vacuümslibontwateringsinstallatie en de zandscheidingsinstallatie ging VSO BV de markt op.

Midden-Betuwe Milieuwerken

Omdat de grote investeringen niet direct voldoende geld opbrachten, besloot Goulouze er in juni 1995 mee te stoppen en werd door GMB uitgekocht. GMB ging alleen met de installaties verder en richtte daarvoor de nieuw werkmaatschappij Midden-Betuwe Milieuwerken BV op. De slibontwateringsinstallatie maakte het water goed schoon, maar de regelgeving versoepelde de normen. Daardoor werd de installatie in exploitatie te duur. Ook het zo droog mogelijk maken van het slib was erg problematisch en leverde veel storingen op. De installatie was niet rendabel te maken en er werd al gedacht aan verkopen voor de prijs van oud ijzer. Een toevallig contact met een kunstdiamantbedrijf uit

Delfzijl, dat acute problemen had met zijn afvalwater, mondde eind 1998 uit in een geslaagde proef. Voor een redelijke prijs verkocht Midden-Betuwe Milieuwerken toen de VSO-installatie aan het kunstdiamondbedrijf.

Midden-Betuwe Milieuwerken ging alleen met zandscheiding verder op een klein terreintje in Zutphen. Bij de VAR (Veluwe Afval Recycling) in Wilp liep men met het idee rond zand en grond te wassen en kwam daarover in gesprek met Midden-Betuwe Milieuwerken. Al gauw resulteerden de besprekingen in een contract van één jaar, waarna de zandscheidingsinstallatie van Zutphen naar Wilp verhuisde, waar het op een heel groot terrein heerlijk werken was voor de mensen van Midden-Betuwe Milieuwerken. De VAR was tevreden over de installatie en wilde al na een half jaar

zandscheidingsinstallatie in mei 1999 van Midden-Betuwe Milieuwerken over.

Herstart met cyclonen

In de loop van 2001 bleek de markt voor zandscheiding wat rijper geworden, mede omdat er intussen méér wettelijke regels van kracht waren. GMB investeerde het geld van de verkoop aan de VAR in nieuwe mobiele installaties. Enerzijds wordt gewerkt met een cycloon voor afscheiding van de zandfractie uit baggerspecie. Daarnaast zijn zeefbandpersen beschikbaar voor de ontwatering van de slibfractie of de ontwatering van bijvoorbeeld drinkwater-slib. Een zeefbandpers, waarbij het slib tus-

schaalvergroting realiseren. Gezien de minder gunstige ervaringen met de slibontwatering besloot GMB daar niet in mee te gaan. De VAR kocht het contract af en nam de

sen twee doorlatende doeken wordt fijngeperst, perst het water eruit. Dit water wordt afgevoerd naar een riool of naar een installatie voor verdere zuivering. Het slib wordt in een sterk in volume gereduceerde, droge vorm bijvoorbeeld hergebruikt als vulstof voor geluidswallen.

Verschillende nieuwe deelmarkten dienden zich aan, zoals de bewerking van het ijzerslib van waterleidingbedrijven. Na het ijzerslib te hebben ontdaan van fysische verontreinigingen, wordt het slib na indikking gebruikt als kleurstof in de baksteenindustrie. Spoedig werkte Midden-Betuwe Milieuwerken voor waterleidingbedrijven in het hele land. Een andere nieuwe deelmarkt is de bewerking van waterbodemslib voor de waterschappen. De sanering van veront-

reinigde waterbodems en het onderhoud en herstel van de oorspronkelijke profielen levert een bijdrage aan een schoner milieu en aan mooie en goed functionerende watergangen, vijverpartijen, stadsgrachten en sloten.

Midden-Betuwe Milieuwerken plaatste zelfs mobiele laboratoria om op locatie direct kwaliteitsmonsters te kunnen controleren. Dat gebeurde onder meer bij een groot project in Biddinghuizen, waar strenge milieueisen extra voorzorgsmaatregelen noodzakelijk maakten. Door het inzetten van speciale apparatuur, zoals minizuigers en met dichte bakken wordt de overlast in stedelijke gebieden tot een minimum beperkt.

Voor de toekomst vormt het bewerken en definitief opslaan van bagger in waterdepots een ontwikkelingsgebied voor Midden-Betuwe Milieuwerken.

Aqua Minerals

Op 25 juni 2001 ondertekenden vertegenwoordigers van Waterleiding Maatschappij Limburg (WML), Reststoffenunie BV en Midden-Betuwe Milieuwerken BV een intentieverklaring om de commerciële mogelijkheden te onderzoeken van een te bouwen slibverwerkingsinstallatie met de naam Aqua Minerals op het industrieterrein van Maasbracht. WML verwerkte tot dan toe het drinkwaterslib decentraal, bij ieder pompstation, met een mobiele installatie en schatte de besparingen met een centrale verwerking op ongeveer € 120.000 per

jaar. Op deze wijze worden bovendien de risico's van het proces voor bodemverontreiniging in waterwingebieden uitgesloten. In de decentrale situatie moesten de mobiele units op een folie worden geplaatst, die als een soort lekbak fungeerde.

De centrale opslag en verwerking van het drinkwaterslib zorgden voor een constante kwaliteit van de reststof, een belangrijke grondstof voor de baksteenindustrie. WML, Reststoffenunie en Midden-Betuwe Milieuwerken onderzochten de marktmogelijkheden voor de bewerking van niet van WML afkomstig drinkwaterslib door de

nieuwe installatie. Positieve verwachtingen over deze mogelijkheden leidden in het najaar van 2002 tot de opdracht aan Midden-Betuwe Milieuwerken om het terrein aan te gaan leggen en begin 2003 in te

richten. Aqua Minerals heeft twee silo's en een mobiele slibverwerkingsinstallatie, die medio 2003 in gebruik zal worden genomen.

Aannemingsbedrijf LBS in Ridderkerk

Het vizier op de toekomst

Omstreeks 1995 begonnen de gebroeders Arend, Teunis, Rengert en Albert van de Pol zich te bezinnen op de toekomst. Met het oog op de mogelijkheden voor hun nazaten ontwikkelden zij de visie dat er voldoende, van elkaar onafhankelijke, werkplekken zouden moeten zijn voor hun kinderen. Door de horizon en de geografische spreiding van het

bedrijf te verbreden zou dit kunnen. Net toen zij hadden besloten op zoek te gaan naar geschikte overnamekandidaten, kwam er een telefoontje uit Ridderkerk.

De gebroeders Bal, eigenaren van aannemingsbedrijf LBS in Ridderkerk, zochten in 1990 naar een mogelijke opvolger van buiten om het bedrijf te leiden en na gebleken geschiktheid op termijn over te nemen. Zij kwamen in contact met Jos Verlaat, al jarenlang de rechterhand van Arend van de Pol en bedrijfsdirecteur van Broekert Aannemingsmij. en Midden-Betuwe Rioolonderzoek en Renovatie die deze uitdaging aannam. Hij ging aan de slag in Ridderkerk en nam aannemingsbedrijf LBS al in 1991 van de gebroeders Bal over.

Vijf jaar later wilde Jos Verlaat de toekomst van het bedrijf veilig stellen en nam contact op met zijn oude werkgever GMB. Na een snelle gespreksronde met de gebroeders Van de Pol, die alle vertrouwen hadden in Jos Verlaat, nam GMB voorlopig 40% van de aandelen in LBS over en bleef Jos Verlaat als directeur aan. Op 1 januari 1998 werd GMB voor 100% eigenaar van het ruim 70 jaar oude aannemingsbedrijf LBS BV. Jos Verlaat bleef toen nog twee jaar aan, waarna Jan in 't Veld het roer overnam als bedrijfsdirecteur.

Firma Luymes en Bal in Ridderkerk

Marinus Pieter Bal, in 1895 geboren in Sirjansland (voormalige gemeente Oosterland) op Schouwen-Duiveland, werkte als timmerman bij Aannemersbedrijf

A. van der Gijp en Zn. in Ridderkerk. In 1926 verrichtte hij werkzaamheden voor rijkswaterstaat, die op dat moment de aanbesteding voorbereidde van zes duikerbruggen in de oude rijksweg Dordrecht-Willemsdorp. 'Is dat misschien iets voor jou?' vroeg iemand van Rijkswaterstaat aan Marinus Bal, die besloot daar eens serieus over na te denken. Zijn vader en zijn zwager W. Luymes wilden wel borg staan en hij schreef op het werk in voor f 14.925. De moed van Marinus Bal werd beloond. Hij kreeg de opdracht en ging in mei 1926 zonder een cent eigen kapitaal van start als zelfstandig ondernemer.

Marinus Bal leverde zijn eerste eigen werk keurig netjes af en haalde ook de opdracht binnen voor bestratingswerk aan dezelfde rijksweg. Nieuwe opdrachten van rijkswaterstaat voor werken in IJsselmonde volgden en toen hij behoefte had aan nieuw kapitaal voor de aanschaf van materieel richtte hij samen met zijn zwager op 1 juni 1937 de firma Luymes en Bal op. Bij de Kamer van Koophandel liet hij de firma inschrijven als aannemersbedrijf en groot- en kleinhandel in alle goederen en artikelen tot het uitoefenen van het aannemersbedrijf. Zijn zwager en compagnon W. Luymes overleed in oktober 1938. Marinus Bal zette de zaak alleen voort en handhaafde uit respect voor zijn zwager de bedrijfsnaam.

Oorlog en wederopbouw

Marinus Bal genoot steeds meer vertrouwen bij Rijkswaterstaat en kreeg opdrachten voor middelgrote werken op het Eiland van Dordrecht, op Voorne-Putten en in de Hoekse Waard. Ook polderbesturen, waterschappen en de Nederlandse Spoorwegen gingen stilaan een beroep doen op de firma Luymes en Bal. Tijdens de tweede wereldoorlog kwamen de werken stil te liggen en Marinus Bal pakte zijn oude beroep van timmerman weer op om voor particulieren te gaan klussen aan huizen en boerderijen.

De wederopbouwperiode na de oorlog bracht Luymes en Bal veel werk aan poldergemalen en duikerbruggen, die opgeknapt moesten worden. Het herstel van dijken en wegen in gebieden, die onder water waren gezet, zorgde voor werk in het Deltagebied en in het land van Heusden en Altena. Naast opdrachten van Rijkswaterstaat kreeg Luymes en Bal steeds meer orders van andere overheidsinstellingen. De gemeente Ridderkerk gunde in 1954 het eerste stratenplan in het dorp Rijsoord aan het bedrijf (Vlasstraat en omgeving).

De tweede generatie

In 1954 traden Jo en Cor Bal, de zoons van Marinus, toe tot het bedrijf. Zij begonnen gewoon met hun laarzen in de klei als

grondwerkers en kregen in de praktijk van het aannemersbedrijf de best denkbare leerschool. In hetzelfde jaar verhuisde het aannemersbedrijf naar Rijsoord na 28 jaar gevestigd te zijn geweest in een woning met schuur aan de Lagendijk in Ridderkerk. Rijkswaterstaat onteigende de grond in verband met de snelweg, maar Luymes en Bal kreeg er vervangende grond voor terug aan de Mauritsweg in Rijsoord. Dat betekende een uitkomst voor het toen veel te krap behuise bedrijf, dat in Rijsoord de beschikking kreeg over 150 m² grond voor de bouw van een bedrijfskantoor met werk-

plaatsen en 2.300 m² voor de opslag van bouwmaterialen en materieel.

In 1956 schreef Luymes en Bal met succes in voor een grote reconstructie van het kruispunt met de provinciale weg in Maasdam. In september 1956 rekruteerde het bedrijf een aantal tijdelijke werkrachten uit de omgeving voor een periode van ongeveer acht maanden. Eén daarvan was de vader van Jan in 't Veld, de huidige directeur van LBS, die nog jaren bij het bedrijf bleef werken. In 1960 vroeg Marinus Bal hem of zijn zoon niet in dienst kon komen en zo begon Jan in 't Veld als

grondwerker, asfaltwerker en opperman bij Luymes en Bal. Hij studeerde 's avonds bij het PBNA voor het beroep uitvoerder en werd op 24-jarige leeftijd al benoemd tot voorman. Dat leidde wel eens tot conflictsituaties met oudere werknemers, maar daar sloeg hij zich keurig doorheen. Een paar jaar later werd Jan in 't Veld uitvoerder en had de leiding bij projecten voor enkele woningbouwverenigingen in de gemeenten Ridderkerk en Poortugaal, de Verolme scheepswerf en Rijkswaterstaat.

Aannemersbedrijf Luymes & Bal en Van der Straaten

In 1967 overleed Marinus Bal. Zijn zoons Jo en Cor zochten versterking voor de top van het bedrijf, dat op dat moment een jaaromzet kende van ca. 1,5 miljoen gulden. In 1968 gingen zij een fusie aan met aannemingsbedrijf Van der Straaten uit Mijnsheerenland, dat ca. 1 miljoen gulden per jaar omzette. Aan deze krachtenbundeling heeft het bedrijf zijn huidige naam te danken: de nieuwe combinatie werd inge-

schreven als NV Aannemersbedrijf Luymes & Bal en van der Straaten, afgekort L.B.S. Met Adrianus van der Straaten (in 1901 geboren in Almkerk) als medevenoot werden de activiteiten voortgezet. Er kwamen meer particuliere opdrachtgevers en aangespoord door Jan in 't Veld, die na diverse onderhoudsklussen aan de oude brug en de rijkswegen graag eens 'massiever' werk wilde doen, kreeg L.B.S. voet aan de grond in de Rotterdamse haven. De eerste klus in de Beatrixhaven bestond uit rioleringswerkzaamheden en het leggen van Stelconplaten. Toen het gebruik van containers in opmars kwam, bleek deze betonplaatconstructie minder goed bruikbaar. Het begin van een revolutionaire reconstructie van de haventerreinen tekende zich af.

Aannemingsbedrijf LBS

In 1971 overleed Adrianus van der Straaten. Zijn weduwe Antje Uyterlinde werd commissaris van de vennootschap, waarvan de naam bleef gehandhaafd als afkorting, maar zonder puntjes achter de letters LBS. De relatie met gemeenten en waterschappen bleef gehandhaafd en LBS ging zich ook richten op het onderhoud van woningen en de renovatie van bedrijfsgebouwen. De reconstructie van havengebieden en de aanleg van nieuwe haventerreinen vormden echter de basis voor een gestage groei van LBS. Na de Beatrixhaven kwam de Margriethaven en vervolgens een grote reconstructie van de Eemhaven tot containerterminal. Naast het werk aan rioleringen en terreinfundering moesten er in de Margriethaven 12 cm dikke betonstenen worden gelegd in een tempo van 1.000 m² per dag.

Extreme kwaliteitseisen voor dit eerste project volgens deze toepassing, twee opzichters van de Heidemij die er bovenop zaten en een planning met boeteclausules bezorgden het project het etiket 'tandvleeswerk'. Na een jaar waren de eerste tien ha tot grote tevredenheid van ECT gereed en LBS had haar naam gevestigd. Het bedrijf werd in toenemende mate ingeschakeld door industrie- en handelsbedrijven, die

eveneens behoefte hadden aan verharde terreinen voor de overslag van goederen. De jaaromzet was in 1977 gegroeid tot ruim 15 miljoen gulden.

Ook de locatie Rijsoord werd te klein voor LBS en wederom gaf Rijkswaterstaat het duwtje voor een verhuizing, omdat de grond in Rijsoord nodig was voor de aansluiting van rijksweg A15 op rijksweg A16. De oplossing werd gevonden in de ontwikkeling van het bedrijfsterrein Donkersloot, waar LBS letterlijk de allereerste paal sloeg. Aannemingsbedrijf Van Splunder ontwierp en realiseerde daar een bedrijfscomplex voor

LBS met 900 m² aan gebouwen en 3.000 m² opslagterrein. Tevens was een grondoptie beschikbaar voor een toekomstige uitbreiding tot maximaal 6.000 m². Op 2 september 1977 kon de officiële opening van het complex aan de Tinstraat 1 worden gevierd. Een noodzakelijk geworden verdubbeling van de kantoorruimte volgde in 1991.

Interne opleiding

In de nieuwbouw aan de Tinstraat startte Jan in 't Veld, inmiddels adjunct-directeur, in 1978 een intern opleidingsorgaan. Oudvoorman Hans Breen werd leermeestercoördinator. Hij probeerde leerlingen van

scholen in Ridderkerk en de omliggende streken en hun ouders te interesseren voor een plaats bij LBS. De jongens gingen dan voor de theorie één dag per week naar de streekschool Rijnmond-Noord in Rotterdam Alexanderpolder (nu Zadkine College). Hans Breen liet ze de overige vier dagen aansturen door ervaren vakmensen, bracht hen de juiste mentaliteit bij en begeleidde de jongens tijdens het gehele opleidingstraject. Het SBW zorgde voor lesstof, opleidingseisen, planning en examens en stelde het SBW-oefenterrein in Harderwijk beschikbaar.

Vijftwintig jaar later stromen nog steeds ongeveer vijf jonge mensen per jaar via dit opleidingsorgaan het bedrijf in. Ook de ouders van de jonge leerlingen-werknemers

worden bij de interne opleiding betrokken. Voor toekomstige machinisten vormt deze gww-opleiding eveneens de basis van hun beroepsontwikkeling. Na de interne opleiding kunnen de jonge werknemers door middel van een avondstudie zich verder ontwikkelen.

De Maasvlakte en Afrika

In 1982 begon LBS met de aanleg van een betonbestrating voor de Delta terminal van ECT met een oppervlakte van 800.000 m². Bovendien moest er 20 km riolering worden aangelegd en 150 km kabelkokers en netwerksystemen. Met deze opdracht was ruim twee jaar werk gemoeid en ook daarna is LBS niet meer van de Maasvlakte weg geweest. Nieuwe opdrachten van ECT,

EMO en andere bedrijven volgden elkaar op en vrijwel elke betonklinker op de Maasvlakte werd door LBS-medewerkers op zijn plaats gelegd.

De realisering van containerterminals en bedrijfsterreinen bezorgde LBS de naam als de specialist op dat gebied en er kwamen opdrachten uit Amsterdam, Antwerpen, Den Helder, Zeeland en havensteden in Engeland, Duitsland, Frankrijk en Zwitserland. Het enige werk dat nooit werd afgemaakt, was een project in Nigeria.

Volker Stevin voerde in Nigeria een turn keyproject uit bij Port Harcourt. LBS werd in 1982 ingeschakeld voor de aanleg van de terminal en reisde met 13 man en het noodzakelijke materieel af naar Afrika. In een eigen fabriek op het bouwterrein werden de benodigde betonklinkers vervaardigd. Na godsdiensttwisten tussen Nigerianen en Ghanese gastarbeiders in het noorden van het land mochten geen buitenlanders meer in Nigeria werken. Het werk is daarna nooit meer hervat.

De Delta S en De Opper

Het arbeidsintensieve steen voor steen leggen van betonklinkers en het steeds grootschaliger worden van de projecten brachten LBS en steenfabrikant Rheden Beton tot het ontwikkelen van een machinaal steenleg-systeem. Na een grondig onderzoek van verleggingsmethoden, waaronder mechanisch, hydraulisch, vacuüm en magnetisch, koos LBS voor een hydraulisch leg-systeem en ontwikkelde de 'Delta S', een hydraulische kraan, waaraan een mechanisch klem-systeem was gekoppeld. Met deze machine werd een laag stenen van ca. één m² opgepakt en gezamenlijk gelegd. De Delta terminal van ECT had in 1982 de primeur, waarna binnen twee jaar tachtig ha met de 'Delta S' werd bestraat.

Na het succes van de 'Delta S' richtte LBS zich op de ontwikkeling van het machinaal afreien van de zandbaan en het machinaal herbestraten. De eigen technische dienst van LBS wist een asfaltspreidmachine om te bouwen voor het afreien van de zandbaan en LBS gaf vervolgens in 1992 een opdracht aan het Friese IEP voor het ontwikkelen van een herpakketteermachine, die van de betonstenen van een opgebroken bestrating een voor machinale bestrating geschikt pakket moest maken. Het in Heerenveen gebouwde en in Ridderkerk afgebouwde prototype voldeed niet aan de verwachtingen vanwege de hoge storingsgevoeligheid. De met het project opgedane ervaring was echter onmisbaar bij de ontwikkeling van de pakketteerinstallatie, die

in 2002 operationeel werd. De in de hele wereld unieke installatie met de naam 'De Opper' kreeg de Eimert Sinooprijs van de bouw- en houtbond FNV als bronoplossing voor bijzonder zwaar werk.

Straatmakersbedrijf Bestman

In 1986 nam LBS het straatmakersbedrijf Bestman BV uit Herkingen over, al jarenlang een vaste onderaannemer van LBS en gespecialiseerd in hoogwaardig straat- en sierstraatwerk in bijvoorbeeld winkelcentra en voetgangersgebieden. De oorsprong lag echter bij de zeedijken.

Na de watersnoodramp van 1953 begonnen de Deltawerken tegen stormvloed en verzilting. Naast de grote werken, zoals de afsluiting van zeegaten, omvatte het plan de versterking van de aansluitende waterkeringen. Teunis Bestman werkte als stenensetter bij werkzaamheden aan de glooiingen van Goeree en besloot in 1957 voor zichzelf te gaan beginnen, samen met zijn zoon Johannes. Later kwam ook zoon Wim in het bedrijf. Toen Teunis Bestman in 1967 met pensioen ging, namen de zoons het bedrijf over.

Toen het werk aan de waterkeringen zijn voltooiing naderde, stapte broer Wim uit het bedrijf en ging Johannes Bestman alleen verder. De aard van het bedrijf veranderde, omdat hij veel vlakke bestratingsprojecten onder handen nam. Hij werkte veel voor de Rijkswaterstaat en de verschillende gemeenten op Goeree-Overflakkee en Voorne-Putten. Toen hij hartklachten kreeg, kwam zijn broer Wim terug als werknemer, maar in 1986 besloot Johannes Bestman zijn straatmakersbedrijf over te doen aan LBS. In 1990 overleed Johannes Bestman. Zijn vrouw

Joke Bestman-de Geus ging parttime op het kantoor van LBS werken in Ridderkerk en zijn broer Wim bleef in dienst van LBS werkmatschappij Bestman BV in Herkingen.

Onder de paraplu van LBS bekwaamde straatmakersbedrijf Bestman BV zich verder in het bestraten van nieuwbouwwijken en bedrijventerreinen, de reconstructie van bestaande bestratingen, de uitvoering van sierbestrating in bijvoorbeeld winkelcentra en op stadspleinen en het aanleggen van vloeistofdichte bestratingen voor tankstations en overslagbedrijven. Het integreren van straatmeubilair, keermuren, waterpartijen en invalidevoorzieningen in de bestatingsprojecten werd een belangrijk specialisme.

LBS bouw

LBS bouw was oorspronkelijk een geïntegreerd onderdeel van LBS, maar opereert sinds 1990 als een zelfstandige werkmaatschappij. De aanleiding daarvoor was de overname door LBS in oktober 1990 van BV Aannemersbedrijf v/h Firma A. van der Gijp en Zn. uit Ridderkerk, vooral werkzaam in de burgerlijke- en utiliteitsbouw. De eigenaar daarvan was een kleinzoon van de werkgever van Marinus Pieter Bal omstreeks 1925.

In september 1909 was Arnoud van der Gijp met steun van zijn zoon Pieter Gerrit van start gegaan als zelfstandig timmerman, aannemer en machinale houtbewer-

ker aan de Lagendijk in Ridderkerk. In 1943 ging het bedrijf verder als vennootschap onder firma met Pieter Gerrit en diens zoon Arnoud van der Gijp als vennoten.

Arnoud van der Gijp nam het timmermans-, metselaars- en aannemersbedrijf in 1965 van zijn vader over, maar hij overleed in 1967 op 54-jarige leeftijd. Zijn weduwe C.A. van der Gijp-Nugteren zette het bedrijf met hulp van de bedrijfsleider voort tot haar zoon Pieter Gerrit het roer in 1972 kon overnemen. In 1979 verhuisde Aannemersbedrijf v/h Fa. A. van der Gijp en Zn. naar de Nikkelstraat in Ridderkerk. In 1990 kwam de integratie tot stand met de afdeling beton- en timmerwerk van LBS tot de werkmaatschappij LBS bouw BV.

Het bouwen van bruggen, deksloven, betontimmerwerken, kelders, kabeltrekputten en funderingen en het maken van constructies voor rioolwaterzuiveringen werden belangrijke activiteiten van LBS bouw. Het bedrijf stortte onder meer een hangarvloer op Rotterdam Airport, bouwde keermuren bij een overslagbedrijf zonder stagnatie voor de opdrachtgever en legde betonnen kabelgoten aan voor de stroomvoorziening van kranen. De fabricage van prefab betonnen bouwelementen werd eveneens een specialisatie van LBS bouw. Naast diverse standaardproducten als prefab afwateringsgoten, kabeltrekputten, en verkeersgeleidingsbollen maakt LBS bouw geheel op maat alle gewenste prefab constructies.

Aannemingsbedrijf Winkels v/h Bezuyen

Met de grootste overname uit de geschiedenis van LBS, die van Aannemingsbedrijf Winkels BV uit Ouddorp in 1996, verstevigde LBS vooral haar gww-positie op Goeree-Overflakkee en in Zeeland. Winkels was daar een gerespecteerde partner van gemeenten, rijks- en provinciale instanties, nutsbedrijven en particuliere bedrijven.

Aannemingsbedrijf Winkels begon in 1981 als een voortzetting van BV Aannemingsbedrijf v/h Bezuyen. De firma S. Bezuyen & Zn. was omstreeks 1915 begonnen als transportbedrijf, maar

schakelde na de tweede wereldoorlog over op grond-, rijs- en glooiingswerken, wegebouw en rioleringen. De twee broers Bezuyen deden het inmiddels verlieslijdende aannemersbedrijf in 1980 op hoge leeftijd over aan iemand van buiten de sector, die het tij niet kon keren. De aangetrokken directeur G.R. Winkels had een minderheidaandeel. Na het faillissement in 1981 zette hij het bedrijf voor eigen rekening voort met tien ervaren werknemers en twee vrachtwagens.

Aannemingsbedrijf Winkels v/h Bezuyen bleef actief in kust- en oeverwerken, onderhoud van wegen en sloten en rioleerings- en bestratingswerken. Mede omdat G.R. Winkels vroeger veel voor de Heidemij werkte, lukte het hem opdrachten te krijgen voor de aanleg van tennisbanen en sportvelden. Hij verving de oude schuur aan de Havenweg in Ouddorp, die soms onder water stond, door een nieuwe loods aan de Stooftweg. Na een aantal zeer moeilijke jaren kwam de groei erin en steeg de omzet van 2 miljoen gulden naar 5 miljoen in 1995 met

behulp van 23 medewerkers. In 1996 verkocht G.R. Winkels het aannemersbedrijf aan LBS, waarvan hij diverse mensen kende van aanbestedingen. Hij was nog vier jaar als adviseur aan het bedrijf verbonden en bleef als altijd actief als veeboer.

Winkels BV

Na de overname van LBS door Groep Midden Betuwe bleef Aannemingsbedrijf Winkels, evenals straatmakersbedrijf Bestman en LBS bouw een zelfstandige werkmaatschappij onder directie van zusterbedrijf Aannemingsbedrijf LBS. De LBS adjunct-directeur Piet van Oosten werd directeur van Winkels BV. Hij had al het nodige over het bedrijf gehoord van een goede bekende uit zijn KWS-tijd: Simon Bezuyen, opzichter van Rijkswaterstaat en nazaat van de oprichter van het bedrijf.

Aannemingsbedrijf Winkels werd mede actief met het leggen van kabels en leidingen, boven de Grevelingen voor Eneco en daaronder voor Delta Nuts Bedrijven (DNB). Voor DNB ging Winkels het onderhoud verzorgen van de duinen, waarin DNB het drinkwater verzamelt en verrichtte Winkels regeneratiewerkzaamheden aan de duingronden waarin DNB het drinkwater verzamelde. Ook specialiseerde Winkels zich in het bijbehorende onderhoud van deze gronden zoals het herstel van de oorspronkelijke vegetatie.

In 2001 behaalde Winkels naast het ISO 9001 en het VCA** certificaat het CKB certificaat (kabels en buizen voor distributienetten).

J.D. Janse, Douw wegebouw en Goolooze

Aannemingsbedrijf J.D. Janse

In 1997 kwam Arend van de Pol in gesprek met ir. L.J. Versluis, directeur-eigenaar van het Zeeuwse aannemingsbedrijf J.D. Janse BV uit Middelburg. L.J. Versluis had geen opvolger en wilde zijn bedrijf wel aansluiten bij Groep Midden Betuwe, die hij al een jaar of twintig kende.

Omdat GMB sterk was in rivierdijken en J.D. Janse in zeedijken, vulden de bedrijven elkaar prima aan. Bovendien kon Middelburg een regiosteunpunt vormen voor rioolonderzoek en milieuwerken. In juni 1998 bereikten de partijen overeenstemming en met terugwerkende kracht werd Aannemingsbedrijf J.D. Janse BV per 1 januari 1998 overgenomen door GMB.

J.D. Janse werd in oktober 1932 als firma opgericht in Colijnsplaat op Noord-Beveland. De drie firmanten waren de broers Jan Dingenus (31 jaar) en Hendricus Adriaan Janse (25 jaar) en hun halfbroer Cornelis Marcus Versluis (20 jaar). De firma kreeg de naam van de oudste broer en initiatiefnemer J.D. Janse en hield zich de eerste jaren vooral bezig met wegenbouw.

Firma J.D. Janse in Colijnsplaat

In 1938 legde J.D. Janse de weg Zierikzee-Haamstede aan voor f 76.500, waarop een verlies werd geleden van f 204. Maar de weg bij Sint-Annaland op Tholen bracht in hetzelfde jaar een winst op van ruim duizend gulden. In 1940 deed het bedrijf onderhoudswerkzaamheden aan wegen op Noord-Beveland en de weg bij Aagtekerke

op Walcheren. Het leggen van een telefoonkabel van Zuid- naar Noord-Beveland was de volgende klus. In 1941 legde het bedrijf op Tholen de wegen Stavenisse-Sint Maartensdijk en Tholen-Scherpenisse aan en maakte op Noord-Beveland een havenhoofd in Colijnsplaat.

In 1936 huurde J.D. Janse voor 5 dagen een 'trappaard' met geleider. Ook de huurkosten voor een vrachtauto staan vermeld in het bewaard gebleven kasboek 1936-1938 en naast de kosten voor benzine en motorolie de posten sigaren en een houten gebouwtje voor de sneeuwplough.

In 1936 schafte de firma 20 kruiwagens en 30 kruiplanken aan en in 1939 een motor-

stamper. De overige aankopen in 1939 waren een Chevrolet vrachtauto, een handwagen op autowielen, een directiewagen, een kachel, lantaarns, 5 kruiwagens en meetband. In 1941 had de firma al 25 werknemers in dienst. Het kantoor was gewoon bij J.D. Janse aan huis in Colijnsplaat.

Naar Middelburg

In maart 1943 overleed firmant H.A. Janse. In 1944/1945 werkte firmant C.M. Versluis aan het dichten van de dijkgaten op Walcheren en verbleef doordeweeks in een kosthuis in Veere. Na de oorlog kreeg hij jarenlang werk aan de herverkaveling van Walcheren en verhuisde in 1947 met zijn gezin naar Middelburg. Tot begin jaren vijftig was het bedrijf bezig met het op orde brengen van het eiland. Naast het dichten van stroomgaten en het aanleggen van nieuwe wegen werd het grondwerk steeds belangrijker en er kwamen draglines voor het uitbaggeren van sloten en het egaliseren ten behoeven van de landbouw. In 1948 werd Aannemingsbedrijf J.D. Janse lid

van de NVWB-Zuid (Nederlandse Vereniging van Wegenbouwers) en kreeg met kabelwerk ook voet aan de grond in Noord-Brabant. De beide directeuren verplaatsten zich per motorfiets tot C.M. Versluis omstreeks 1950 een Austin A 40 aanschafte. J.D. Janse verhuisde in 1951 naar Kloetinge bij Goes. In 1952 werd

J.D. Janse ingeschakeld bij de ruilverkaveling in polder Vierbannen bij Ouwerkerk op Schouwen-Duiveland. Na de watersnoodramp van 1 februari 1953, die aan vele Zeeuwen het leven kostte, stonden de draglines van J.D. Janse onder water. Met voorrang werden deze weer operationeel gemaakt. Samen met Gebr. v.d. Heuvel uit Werkendam werd in 1953 een combinatie gevormd voor het dichten van stroomgaten en het herstellen van de dijken in het rampgebied. De ervaring die de firma J.D. Janse opdeed bij de herstelwerkzaamheden na de oorlog en de watersnoodramp, kwam later goed van pas bij vele ruilverkavelingsprojecten. Na het overlijden van J.D. Janse in 1955 werd het kantoor van de firma overgeplaatst naar de woning van C.M. Versluis in Middelburg.

NV v/h fa. J.D. Janse

Na Schouwen-Duiveland was de firma J.D. Janse werkzaam bij ruilverkavelingsprojecten op Tholen en in het Land van Heusden en Altena, maar ook in de Betuwe en de Achterhoek. In Limburg werden waterlopen veranderd en beken verbeterd en in 1962/1963 werd als laatste en grootste ruilverkaveling het project Kleverskerke op Walcheren compleet uitgevoerd, in bouwteamverband met de Cultuurtechnische Dienst en de Heidemij. In september 1963 kwam ir. L.J. Versluis, de zoon van directeur C.M. Versluis, als medefirmant in dienst. Het bedrijf werd een gewaardeerde onderaannemer voor grondwerk bij de aanleg van autosnelwegen en kreeg door het Deltaplan dijkverzwaringswerken in verschillende samenwerkingsverbanden met de baggerindustrie.

In november 1967 werd de firma omgezet in een naamloze vennootschap onder de naam NV v/h fa. J.D. Janse met vader en zoon Versluis als directeurs. Door de industrialisatie kreeg het aannemingsbedrijf opdrachten voor grond- en leidingwerk van Hoechst in Terneuzen en Dow Chemical in Vlissingen. Ook de PZEM werd een grote klant met werken bij de kolen- en kerncentrales in Borssele. Bij de omzetting naar een

BV in 1972 wijzigde de bedrijfsnaam in BV Aannemingsbedrijf J.D. Janse. Directeur C.M. Versluis overleed op 25 mei 1973.

J.D. Janse Aannemingsmij. BV

In de periode 1970-1985 breidden de werkzaamheden zich uit naar België, Noord-Frankrijk, Duitsland en Denemarken. Toen omstreeks 1985 een crisistijd begon voor de baggerindustrie, nam het werk voor J.D. Janse bijna automatisch af. Ir. L.J. Versluis zag zich genoodzaakt de regionale markt eens echt te gaan bewerken. Het kostte een jaar of tien om het imago van het bedrijf om te buigen van 'ver weg en relatief grootschalig' naar 'een volwaardige gww-relatie voor iedere gemeente'.

Tevens gaf hij nieuwe impulsen aan een sluimerende dochteronderneming in het Belgische Grobbendonk. De dochter groeide door tot een omzetniveau van

80% van het totaal. In 1992 werd de Belgische onderneming verzelfstandigd. Deze NV Aannemingsbedrijf J.D. Janse in Grobbendonk met 95 werknemers werd in december 1997 overgenomen door Heijmans NV uit Rosmalen. J.D. Janse Aannemingsmij. BV in Middelburg is vanaf 1998 een gewaardeerde werkmaatschappij van de Groep Midden Betuwe.

Douw Wegenbouw

Een andere aanwinst voor de Groep Midden Betuwe in 1998 was Douw Wegenbouw BV in Lichtenvoorde. De eigenaar Gerard Douw deed zijn bedrijf toen om gezondheidsredenen over aan GMB, waarvan hij de gebroeders Van de Pol al kende in de periode dat hij werkzaam was bij de gemeente Groenlo. Arend en Teunis van de Pol wilden Douw Wegenbouw BV er graag bij hebben om zo wat gemakkelijker 'binnen te komen' bij gemeenten en waterschappen in de Achterhoek.

Na de gemeente Groenlo werd wegenbouwbedrijf Lesterhuis in Apeldoorn de werkgever van Gerard Douw. In 1978

besloot de bedrijfsleider voor zichzelf te beginnen. Hij begon meteen met een grote opdracht: het bouwrijp maken van het terrein voor een nieuw golfcentre in de Flevopolder. Hij moest daarvoor onderaannemers inhuren en hield zijn kantoor aan huis in Lieveelde. Omdat hij veel relaties had groeide zijn bedrijf gestaag door met het uitvoeren van grondwerk, wegenbouw, rioleringen etc.

Na de eerste machinist in 1979 kwamen grondwerkers, rioolleggers en straatmakers in dienst en in 1987 kocht Gerard Douw een stuk grond aan de Edisonstraat in Lichtenvoorde en liet er een kantoor bouwen, uitgevoerd met mooie witte stenen. Toen hij een half jaar ziek was, hield zijn

zoon het bedrijf draaiende, maar daarna nam deze lucht- en ruimtevaartkundig ingenieur weer een baan in zijn eigen vakgebied. Gerard Douw verkocht zijn bedrijf aan GMB en ging zich onder andere bezighouden met les geven voor de uitvoercursussen van de SBW.

Douw Wegenbouw BV kwam na de overname onder leiding te staan van Teunis van

de Pol, die vanuit Lichtenvoorde de oude relaties in de Achterhoek weer herstelde en de omzet van ca. f 600.000 in 1998 zag groeien naar 5 miljoen gulden in 2000. Onder andere voor de bouw van rijwielstallingen bij N.S.-stations maakt hij regelmatig gebruik van de diensten van het bedrijf van zijn zoon Teunis: T. v.d. Pol Aannemingsbedrijf van grond-, weg-, waterbouw en sloopwerken.

Goulooze

Eind 2002 nam GMB de jarenlange partner van Midden-Betuwe Rioolonderzoek en Renovatie Goulooze uit Kampen over, bestaande uit Goulooze Milieutechniek BV, Goulooze Afvalzorg BV en Goulooze Materieel BV. De groep was tot een professionele en gespecialiseerde dienstverlener uitgegroeid op het gebied van rioolreiniging, kolkenzuigen, machinaal vegen, tanktransport van afvalvloeistoffen, opslag en verwerking van afvalstoffen en rooksimulatie voor het vaststellen van open verbindingen met het riool. Met hogedrukspoelwagens, vacuümwagens, kolkenzuigers, pom-

*tien jaar oude kolkenzuiger. Hij ging aan de slag met de reiniging van riolen, pomp-
malen, kolken en duikers en vanaf 1983
met rioolreinigingen, die aan de camera-*

pen, veegmachines, combivoertuigen,
graafmachines, shovels, zeefinstallaties,
tankwagens, afsluiters en haspels beschikt
Gouloze over al het benodigde materieel,
apparatuur en hulpmaterialen.

*In 1975 richtte A. Gouloze sr. op 64-jari-
ge leeftijd zijn rioolreinigingsbedrijf op met
twee wagens voor de rioolreiniging en één*

inspecties van Midden-Betuwe Rioolonderzoek en Renovatie vooraf gingen. Na het overlijden van de oprichter in 1984 namen Herman en Anky Gouloze de zaak over en breidden de activiteiten en het wagenpark verder uit. In 1990 verhuisde het bedrijf naar een door Broekert Aannemingsmij. gebouwd pand aan de Dieselstraat in Kampen. In 1993 begon

Gouloze met de verwerking van afvalstoffen en in 1995 werd een opslaghal gebouwd voor de op- en overslag van rioolslib en veegafval. Vanaf 1995 werd het gehele wagenpark vernieuwd, in 1999 het kantoor uitgebreid en in 2000 een hal gebouwd voor afvalbewerking en -verwerking. Om een zo breed mogelijk pakket aan de opdrachtgevers te kunnen aanbieden en

voor de toekomst een goede positie in de markt te kunnen waarborgen besloot de directie van de Goulloze groep in 2002 het bedrijf onder te brengen bij de GMB-organisatie.

Groep Midden Betuwe in beweging

Gerrit-Jan van de Pol

Op 1 april 1994 kwam Gerrit-Jan van de Pol als directie-assistent in dienst van GMB. Deze zoon van mede-directeur Teunis van de Pol deed na zijn studie in Delft als wegbouwkundig ingenieur enige jaren ervaring op bij HBG-dochter HWZ in Rotterdam, waar hij onder andere kwaliteitscoördinator, calculator en assistent-projectleider was. Bij GMB kreeg hij

meteen de kwaliteitssystemen onder zijn hoede en binnen korte tijd was het bedrijf gecertificeerd voor ISO 9001. In 1996 volgde BS 7750 (British Standard), die in 1997 na een hercertificatie ISO 14001 werd (arbo

en milieu). Ook in 1997 behaalde GMB het VCA-veiligheidscertificaat.

In 1995 was hij als coördinator tussen GMB Broekert Aannemingsmij. en Midden-Betuwe Aannemingsmij. nauw betrokken

bij de bouw van de rioolwaterzuiveringsinstallatie Vianen en bij de zandscheidings- en vacuümslibontwateringsprojecten van VSO BV. In 1996 werd Gerrit-Jan van de Pol ingeschakeld als hoofd uitvoering bij Broekert Aannemingsmij. In 1998 werd hij adjunct-directeur bij Midden-Betuwe Holding en verwierf in nauwe samenwerking met andere aannemers deelopdrachten voor gww-werkzaamheden aan de Betuwelijn.

Reorganisatie

Arend van de Pol wilde zijn werkzame periode gaan afbouwen. Er werd iemand van buiten aangetrokken als algemeen directeur van Midden-Betuwe Holding BV. Na het moeizame jaar 1998 met verliesgevende activiteiten van vooral Midden-Betuwe Aannemingsmij, besloot Arend van de Pol zijn afscheid uit te stellen. Na een periode van bezinning en reorganisatie vertrok de algemeen directeur. Arend van de Pol besloot het roer voorlopig weer in handen te nemen. De jonge Gerrit-Jan van de Pol werd directeur van Midden-Betuwe Holding BV. Inmiddels was hij samen met Jaap Roele ook de directie gaan voeren over Midden-Betuwe Aannemingsmij. Zijn vader Teunis werd directeur van Douw Wegenbouw en Arend van de Pol van Midden-Betuwe Slibverwerking.

Begin 2000 vond tevens een reorganisatie plaats van de eigendomsstructuur. Arend en Teunis van de Pol namen de aandelen over van hun broers Albert en Rengert. Later in dat jaar koos financieel directeur Albert van de Pol voor een functie als hoofd administratie bij de stichting tot verzorging van verstandelijk gehandicapten 'De Schutse' in Kesteren en nam in het najaar van 2000 afscheid van GMB. In februari 2001 kwam Martin van As als financieel directeur in dienst.

Parlementaire enquêtecommissie

Als gevolg van de publiciteit rond de schaduwboekhouding van de voormalig directeur van het Groningse bouwbedrijf Koop Tjuchem BV besloot de tweede kamer tot het instellen van een parlementaire onderzoekscommissie. De onderzoekscommissie bouwfraude begon op 22 augustus 2002 met de openbare verhoren. Naast onderzoek naar de structuurkenmerken en de aard en omvang van onregelmatigheden, werden ook enkele voorbeeldprojecten uitgewerkt. GMB-directeur Gerrit-Jan van de Pol werd als eerste praktiserend aannemer op 26 augustus 2002 gehoord. GMB was betrokken bij de casus Waterkering Kampen-Midden van opdrachtgever Waterschap Groot Salland.

Gerrit-Jan van de Pol gaf openheid van zaken over het vooroverleg zoals dat gebruikelijk was in de gww-sector, maar kwam ook op voor de belangen van de sector. De gewoonte van het houden van vooroverleg werd door de parlementaire enquête tot staan gebracht. De aannemerij zag zich gedwongen een proces van zelfreïning aan te vangen en een ware cultuurverandering te ondergaan. Maar ook opdrachtgevers dienen andere wegen te zoeken en anders met de aannemers om te gaan en hun belangen niet uit het oog te verliezen. Want opdrachtgevers en aanne-

mers blijven elkaar ook in de toekomst hard nodig hebben.

Het ontwerpbureau

Het in het bedrijfsbureau van Midden-Betuwe Aannemingsmij. geïntegreerde ontwerpbureau werd per 1 juli 2001 een zelfstandige unit binnen de Groep Midden Betuwe met Jan van Dijk aan het hoofd. Het ontwerpbureau ging zich meer inzetten voor de dienstverlening aan andere werkmaatschappijen en speelde in op de veranderingen in de markt door als partner te gaan samenwerken met opdrachtgevers.

Het ontwerp bureau zorgt niet alleen voor het reken- en tekenwerk, maar draagt alternatieve oplossingen aan en brengt een schat aan praktische kennis en ervaring in van de gehele GMB. Als partner in verschillende geïntegreerde contractvormen als bouwteam, design & construct, turnkey en PPS (publiek private samenwerking) kan GMB uitstekend invulling geven aan een vergaande samenwerking.

Mede door de inspanningen van het ontwerp bureau wist GMB ook in de eerste jaren van de 21e eeuw aantrekkelijke opdrachten te verwerven.

De werkvoorraad is goed

Zo ging GMB aan de slag met de aanleg van nieuwe sportvelden in Opheusden, een bergbezinkvoorziening door middel van een uniek concept in Geldermalsen, de renovatie en opwaardering van een uitwateringsgemaal in Oud-Beijerland en de renovatie van een penitentiaire inrichting in Krimpen aan de IJssel, inclusief de verbetering van de terreinriolering.

Lopende projecten

Bij het verschijnen van dit jubileumboek staat de markt erg onder druk. Toch is de werkvoorraad van GMB als geheel goed te noemen. Enkele grote en langlopende projecten zorgen voor continuïteit en diverse

kleinere werken voor de juiste spanning en bezettingsgraad. Zo ging GMB aan de slag met de verbetering van de Oostvaardersdijk in Lelystad, de aanleg van de infrastructuur voor een nieuwe terminal van Cobelfret in Vlissingen en de aanleg van een terminal ten behoeve van Tor-line op de Maasvlakte. Op het gebied van beton- en industriebouw werd voor laatstgenoemde opdrachtgever gestart met de bijbehorende bedrijfsgebouwen, wordt een nieuw viadukt over de A27 in Nieuwegein gerealiseerd en wordt er gewerkt aan de uitbreiding van rioolwaterzuiveringsinstallaties in Olst, Zwolle en Nijmegen.

Herstructurering organisatie GMB

Na vele jaren groei en de geleidelijke weg van overnames was de structuur van de organisatie GMB minder inzichtelijk geworden. De directie vond een herstructurering nodig en logisch en presenteerde een nieuwe organisatiestructuur per 1 januari 2003. Tevens vernieuwde GMB de interne overlegstructuur om met externe ondersteuning van trainingen beter gebruik te maken van de aanwezige kennis, om de synergie van de in specialisatie zeer uiteenlopende bedrijven zo optimaal mogelijk te benutten en de kracht van de groep door iedere werkmaatschappij te laten uitdragen.

De organisatie wordt vanaf 1 januari 2003 aangestuurd door GMB Beheer met Gerrit-Jan van de Pol als algemeen directeur, Martin van As als financieel directeur en Piet van Oosten als directeur. De werkmaatschappijen zijn ondergebracht in vier clusters: GMB Civiel, GMB Milieuwerken (met bedrijfsdirecteur Niels de Kleijn), GMB Rioleringstechnieken (met Antoon Rasing als bedrijfsdirecteur) en GMB slibverwerking. De cluster GMB Civiel valt uiteen in drie delen: GMB Infra, GMB Beton- en industriebouw en GMB Infra projecten (Jaap Roele, bedrijfsdirecteur). GMB Infra

is weer onderverdeeld in noord vanuit IJhorst, oost vanuit Lichtenvoorde (met Teunis van de Pol als bedrijfsdirecteur), midden vanuit Opheusden en west zuid vanuit Ridderkerk; GMB Beton- en industriebouw is onderverdeeld in noord oost vanuit IJhorst, noord west vanuit een nieuwe vestiging in Bunschoten en west zuid vanuit Ridderkerk. In GMB Infra west zuid ressorteren de werkmaatschappijen GMB LBS infra, GMB Winkels infra, GMB Bestman straatmakersbedrijf en GMB J.D. Janse infra.

Naast Paul Slot als directeur van GMB Beton- en industriebouw werden per 1 januari 2003 in de groep verwelkomd de nieuwe directeurs Michel Dijk van GMB Infra noord in IJhorst en Piet de Rijke van GMB LBS infra in Ridderkerk. Zij namen respectievelijk de plaatsen in van Jan van Enk (VUT per 1 mei 2003) en Jan in 't Veld, die tot zijn pensioen als adviseur aan het bedrijf

blijft verbonden. Arend van de Pol kon op 1 januari 2003 doorgaan met het afbouwen van zijn werkzame periode en werd directeur in deeltijd van GMB Slibverwerking. De nieuwe structuur, de nieuwe en alle overige enthousiaste medewerkers, onder de beziehlende leiding van zijn neef Gerrit-Jan, geven hem alle vertrouwen in een goede toekomst voor het 40-jarige familiebedrijf.

Familie Van de Pol in Heusden

De geschiedenis van Groep Midden Betuwe en haar kern-onderneming Aannemingsbedrijf Midden-Betuwe begint in 1963, toen Gerrit Jan van de Pol zijn landbouwmechanisatiebedrijf een metamorfose liet ondergaan tot een aannemersbedrijf van grond-, weg- en waterbouw. De voorgeschiedenis van dit familiebedrijf

ligt verankerd in de historie van de familie Van de Pol uit Opheusden in de gemeente Kesteren.

De gemeente Kesteren

De gemeente Kesteren bestaat na de jongste gemeentelijke herindeling van 1 januari 2002 uit de voormalige gemeenten Dodewaard, Echteld en Kesteren. Eind 2001 woonden er ongeveer 10.850 mensen in de voormalige gemeente Kesteren op een totale oppervlakte van 16,58 km². De gemeente bestond uit de dorpen Kesteren en Opheusden en de buurtschap en voormalige heerlijkheid Lede en Oudewaard. In Opheusden staat het gemeentehuis van zowel de oude als de nieuwe gemeente Kesteren. De naam Kesteren is vrijwel zeker afgeleid van het Latijnse woord *castra* (fort). De Rijn vormde eeuwenlang de noordgrens van het Romeinse Rijk en uit de

vele opgravingen blijkt dat er zowel bij Kesteren als bij Opheusden Romeinse grensforten hebben gelegen. Door de grootscheepse ontbossing in het bovenstrooms gebied van de Rijn nam de afvoer van het rivierwater jaar na jaar toe en grote groepen van de bevolking trokken weg

naar hoger gelegen gebieden. Pas in de 10^e eeuw kwam er langzaam verandering in de situatie en gingen mensen zich weer blijvend vestigen in het gebied van de gemeente Kesteren.

Heusden

Het dorp Opheusden werd omstreeks 1060 voor het eerst als *Huesstin* vermeld in de Latijnse administratie van de abdij van Corvey bij Minden. Vanaf de veertiende eeuw kwam het dorp in verschillende oorkonden en andere documenten voor onder de naam *Hoesden* of *Heusden*. Volgens een oud verhaal zou het dorp omstreeks het jaar 1000 zijn gesticht door Hongaarse beroepssoldaten in dienst van Heer Jan van Arkel, die er de naam *Heusden* aan gaven ter ere van de vrouw van hun Heer, Aleid, die gravin was van Heusden in Noord-Brabant. Eind 18^e eeuw noemde men het

dorp nog *Heusden*. In het begin van de 19e eeuw kwam Op-Heusden meer in gebruik en tegen het einde van de 19e eeuw kreeg het dorp de naam Opheusden.

De kerk van Heusden, in 1395 genoemd in een kerkregister van het bisdom Utrecht, werd in 1480 verwoest als gevolg van de strijd tussen de Nijmegenaren en een leger uit Kleef. In 1524 begon de wederopbouw van de Sint Johanneskerk, waarvan de toren vermoedelijk was blijven staan. Kaarttekenaar Witteroos tekende omstreeks 1569, maar mogelijk veel eerder

een kaart van het Rijngebied ter hoogte van de Manuswaard, waarbij hij Heusden uitbeeldde als een kerk met een zeer spitse toren en een verhoogd koor.

De Heusdense windmolen

De toren van de kerk van Kesteren werd evenals de windmolen van Heusden in 1608 vermeld in het onderschrift van een boeiend kaartje van landmeter Bernardt Kempinck. Hij was op een drooggevalen stuk grond in de Rijn gaan staan, iets ten oosten van de brug, ter hoogte van de Ambtseweg in Kesteren en beschreef wat hij om zich heen zag. Van de Heusdense windmolen maakte hij zelfs een kleine tekening. De transcriptie van het onderschrift luidt:

Carte van sekere middelsant opten Rhijnstroom, beneden Hoesden ende boven Rhienen gelegen, rayende uuyt sijne principale middelhooghte geteekent A. (daerop noch ennich bosschen beperck offte groen rijssholt stonde). Over B. ten oosten opten Hoesdenschen windtmoellen. Over C. ten westen opten Rhienenschen windtmoellen. Over D. ende E. ten zijden naede Betuwse sijde opten Aemschen Boomgart offte op sekere versande waye aldair ende opten Kesterschen Toorn. Over F. op die Spees. Item over G. ten noorden dwars doer des commanduer van Rienens Weijwardt op eenen Koornbergh staende onder Heijmenbergh aan ende Jan Gerritsens hofstede. Ende over H. op sekeren rijhe kribbe, die yets boven het voorseite middelsant van des voornoemde commanduer Weijwerds affgelecht worde.

Gelijck 't selve middelsant op dondersdag den 8sten octobris anno 1607 bovenswaters ondeckt was ende noch onder waters was schuijlende.

Oorcondt deese bij mij onderschreven,
Bernardt Kempinck, landtmether C.

Het klooster

Na de reformatie duurde het nog tot 1616, voordat de Staten van Gelre de eerste predikant in Heusden aanstelden in de persoon van Hubertus Ellerus uit het Duitse hertogdom Gulik. De predikant nam waarschijnlijk niet lang daarna behalve de kerk ook het beheer over van alle goederen van het augustijnenklooster *Mariëngaarde*, ook wel 'het Bagijnenklooster van de Neder-Betuwe' genoemd. Het klooster was gesticht in 1482 in het door schenking ver-

kregen adellijk huis van Gijsbert van Randwijk en zijn vrouw Johanna Vonck.

Nadat de laatste nonnen het klooster hadden verlaten kwam het vermoedelijk ca.

1618 in bezit van de burgerlijke overheid, raakte in verval en werd in de loop van de 17^e eeuw afgebroken. Het klooster lag aan de oostzijde van de kruising van de Kerklaan met de Dalwagenseweg. Bij de bouw van het grote winkelpand van het woninginrichtingsbedrijf Niek van Hunnik in 1987 kwam een deel van de laatmiddeleeuwse funderingen te voorschijn. Er bestaan helaas geen afbeeldingen van de kerk, het klooster of van het dorp Heusden uit de 17^e en 18^e eeuw.

De Pollen en de Toornenburg

De familienaam *Van de Pol* is ongetwijfeld afkomstig van het middeleeuwse woord *pol* in de betekenis van *heuvel* of *ronde bomen-groep*. Op de gemeentekaart van Kesteren uit 1868 staat de *Pollen* als een groepje stippen weergegeven langs de *Pottemsche straat* (Tielsestraat). Een atlas van oude perceelsnamen vermeldt in dezelfde omgeving de namen *Binnenpol*, *Molenpol*, *Paappollen*, de *Pollen* of *zes morgen*, *Polse boomgaard* en *Polse Veld*. In de huidige tijd zijn zulke historische namen te vinden op de gevels van verschillende woningen: *DE POLLE* op Tielsestraat 80, *De Pol* op Tielsestraat 112 en *Molenpol* op Rijnbandijk 131.

Een andere topografische naam, die historische banden heeft met de familie Van de

Pol is de perceelsnaam *Toornenburg*. Het betreffende perceel ligt eveneens aan de Tielsestraat, waar op nummer 73 het statige huis *Den Torenburg* staat en het gelijknamige bedrijf in keukens en eiken vloeren is gevestigd. Overigens ligt er ook nog een perceel met de naam *Toornenburg* aan de Lakemondsestraat 22.

Van der Polle

De naam *de Pollen* komt met betrekking tot Heusden al voor in een eigendomsbewijs van 13 januari 1319. Daaruit blijkt dat ridder Theodoricus van Ewich, zijn vrouw Bela, hun dochter Altrud en haar man Ullinde Knif aan de commanderije van de broeders van het gasthuis van St. Johannes van Jeruzalem in Arnhem hadden verkocht 12^{1/2} morgen land, waarvan 2 *oppen Pollen* en de overige morgen in 't *Westerholt*.

Als familienaam kwam de naam *Van der Polle* al voor in 1405, toen Aleit van der Polle een huis met hofstede in Heusden pachtte van de commanderije van St. Johannes in Arnhem. Zowel als familienaam en als topografische naam komt *Poll* voor in een bericht uit 1412. Op Sente Petersdach ad vincula (1 augustus) deden Anna van Bockhorst, weduwe van Claes ten Polle en hun dochter Jutte toen afstand van het goed *Den Poll* in Heusden.

Jan Gerritsz op de Pol (I-a)

De oudst bekende voorvader van GMB-oprichter Gerrit Jan van de Pol is Jan Gerritsz op de Pol. Hij werd vermeld in het verpondingskohier Heusden van de Staten van het kwartier van Nijmegen van 27 maart 1650 (verponding was een soort onroerend goedbelasting):

Jan Gerritsz op de Pol zijn eijgen erff, drie mergen bouwlands genaemt den Toornburch belast met 4^{1/2} roede landtdijcks, geestimeert jaerlicks den mergen op 6 gl: 22-10.

Den selven heeft in pacht van de commandurije van St. Jan t'Arnhem een huijs ende hoffstede met 30 mergen bouw- ende weijlants belast met 38 roeden landtdijck, geeft jaerlicx 250 gl: -300. 288-0.

Jan Gerritsz op de Pol bezat dus een erf met drie morgen bouwland, genaamd *de Toornburch* en 4^{1/2} roeden binnendijks land met een gezamenlijke belastbare huurwaarde van 22 gulden en 10 stuiver. Hij was over dat bedrag per jaar de 6e penning oftewel het zesde deel verschuldigd (een Gelderse morgen, oorspronkelijk een stuk land dat men in één ochtend kon ploegen, was 3.180 m², een roede 14 m² en een gulden was 20 stuivers waard). Verder pachtte Jan Gerritsz op de Pol een huis met boerderij, 30 morgen bouwland en 38 roeden binnendijks land van de commanderij van St. Jan in Arnhem voor 250 gulden per jaar. De belast-

bare pachtwaarde van het geheel werd echter vastgesteld op 300 gulden. Na aftrek van 12 gulden voor onderhoud van de gebouwen, moest hij over het resterende bedrag van 288 gulden de 6^e penning betalen.

Thomas Jansz op de Pol (II-a)

Ook een zoon van Jan Gerritsz op de Pol werd in het verpondingskohier van 1650 vermeld: Thomas Jansz op de Pol, die twee morgen weiland bezat en van de commanderij van St. Jan in Arnhem een huis en boerderij pachtte met 30 morgen bouwland. Omdat het kohier zich uitstreckte over de periode van ongeveer 1640 tot 1650 is het zeer aannemelijk, dat het hier om

dezelfde onroerende goederen gaat, die hij intussen van zijn vader had overgenomen. Het is eveneens zeer goed mogelijk, dat de in het kohier genoemde personen Cornelis Jansz (II-b) en Geurt Jansz (II-c) ook zonen zijn van Jan Gerritsz op de Pol. Zij bezaten ieder een klein stuk land met huis en boerderijtje op de *Toornburch*. Cornelis Cornelisz (III-b), zoon van Cornelis Jansz (II-b), werd in het kohier vermeld als bezitter van een halve morgen boomgaard in de Tielsestraet. Mogelijk had Jan Gerritsz op de Pol een vierde zoon: Jan Jansz van de Pol (II-d), die op 3 februari 1654 voor de schepenen van Driel in het huwelijk trad met Maria Maurissen.

Pelgrum Thomasz van de Pol (V-a) naar Vreeswijk

Van Cornelis Thomasz van de Pol (III-a), die genoemd werd in een pachtovereenkomst van 1679, is bekend dat hij in het begin van de achttiende eeuw door de hertog van Gelre en het graafschap Zutphen als kerkvoogd was aangesteld in Heusden. Diens zoon Thomas Cornelisz van de Pol (IV-a) trouwde in 1695 met Ingen Pelgrums Vonck, die 'op de Weert' (de Waard) woonde. Als weduwe trouwde zij in 1730 met Roelof Ponsen.

Haar zoon Pelgrum Thomasz van de Pol (V-a) vertrok met vrouw Jannetje Jans Leijden naar 't Klaphek bij de Lekdijk in

Vreeswijk, ten westen van de Lekbrug (nu gemeente IJsselstein). In 1729 werden zij in de toenmalige Gereformeerde Kerk (nu Nederlandse Hervormde Kerk) van Vreeswijk als lidmaat ingeschreven. Jannetje Jans Leijden overleed spoedig daarna en in 1730 trouwde Pelgrum Thomasz van de Pol met Maria Florisse, die hem acht kinderen schonk (VI-a t/m h): Geertruij (geboren in 1731), Inge (1732), Thomas (1734), Evertje (1736), Floris (1738), Thomas (1740), Gerrit (1742) en Cornelis (1744). Pelgrum Thomasz van de Pol overleed in Vreeswijk en werd op 12 oktober 1744 aldaar begraven in de kerk voor 10 gulden en 2 stuiver:

Op 12 oktober 1744 begraven in de kerk op no. 5 het lijck van Pelgrum van de Pol. Komt voor huur en openen van 't graf, 2 uur luijden, kleet en baar 10-2-.

Thomas Pelgrums van de Pol (VI-f) in Lakemond

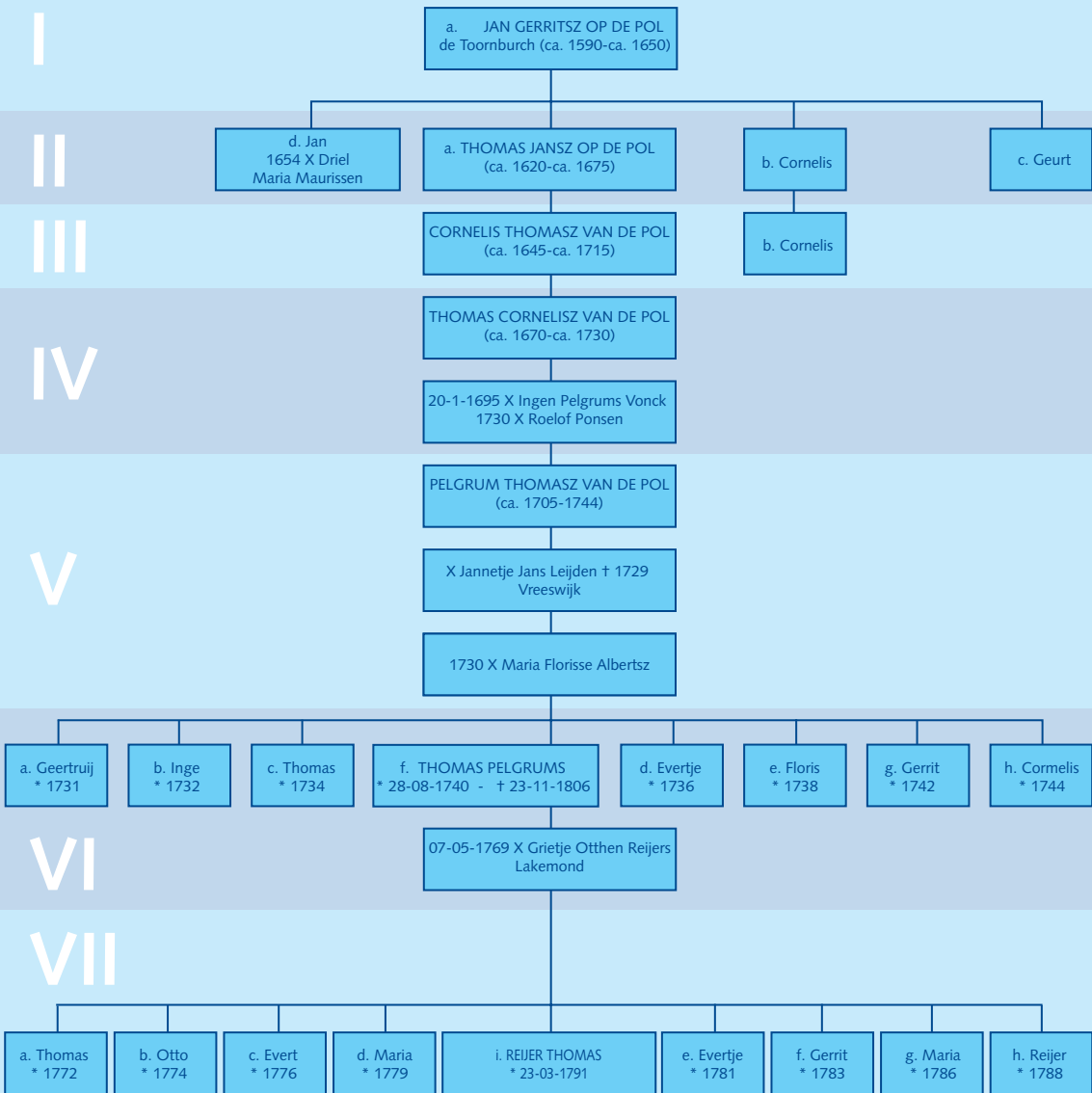
Hoewel Pelgrum Thomasz van de Pol met zijn gezin in Vreeswijk woonde, bleven er stevige banden met Heusden bestaan, getuige de aankopen aldaar van erve *De Peppel* in 1735 en van het perceel *Guijlicks* (grenzend aan perceel *Toornenburg* aan de Lakemondsestraat) in 1738. Waarschijnlijk

vertrok zijn weduwe Maria met de kinderen naar Heusden, waar zij gronden bezat en waar de familie van haar overleden man woonde. Haar zoon Thomas Pelgrums van de Pol (VI-f) werd in 1764 ingeschreven als lidmaat van de toenmalige Gereformeerde Kerk (nu Nederlandse Hervormde Kerk) in

<i>51 merge 5 hond bouland</i>	
<i>en 17 merge weijland</i>	152- 2- 8
<i>3 merge op het Wedland</i>	6- 3-
<i>1 merge 5 hond</i>	2-17-3
<i>1 merge bogaard</i>	7-
<i>21/2 merge op ' buijte land</i>	2-14-11
<i>11/2 merge van Doorneburg</i>	1-10-71/2
<i>5 merge de Randwijkse Kamp</i>	12-16-
ordinaire verponding 185-4- 51/2	

Opheusden. Hij trouwde daar op 7 mei 1769 met Grietje Otthen Reijers uit Lakemond, een naburige buurtschap (gemeente Heteren), waar zij gingen wonen en negen kinderen kregen (VII-a t/m i).

In het kohier van de vernieuwde verpondingen van 1787 werd Thomas Pelgrums van de Pol vermeld met zijn bezittingen in

Lakemond. Aan verpondingsgeld moest hij in totaal 185 gulden, 4 stuiver en $5^{1/2}$ penning betalen (1 hond is 100 vierkante roeden, 1 roede 14 m² en 1 merge 3.180 m²):

Overstromingen in Op-Heusden

Na dijkbreuken in 1726 en 1755 leed (Op-)Heusden in 1770 van een grotere dijkdoorbraak op het punt waar de Koningsstraat overgaat in de Lakemondsestraat. De grote binnendijkse kolk die daarvan overbleef werd kort na de tweede wereldoorlog met puin gedempt. In 1784 brak de Waaldijk bij Eldik en Ochten op drie plaatsen als gevolg van ijsdammen. De hele Neder-Betuwe kwam in een mum van tijd onder water te staan. Een hulptactie deed uit alle delen van het land geld binnenstromen en voor schade aan vee, huizen, kleding, voedsel en hooi keerde de gemeente Kesteren een bedrag uit van 587 gulden, 13 stuivers en 9 centen.

Ook in januari 1809 liep het dorp Op-Heusden ten gevolge van dijkbreuken helemaal onder. Met behulp van vele schuiten konden alle mensen en het vee gelukkig worden gered, maar het water vernielde 33

huizen geheel en maakte 51 andere huizen onbewoonbaar. Meer dan 100 huisgezinnen, waarvan de meeste afhankelijk waren van het werk in de boomkwekerijen, waren ernstig gedupeerd. Ook na deze ramp kwam een landelijke inzamelingsactie op gang en koning Lodewijk Napoleon bezocht met een regeringsdelegatie het getroffen gebied. Bij een overstroming in januari 1820 had het dorp niet minder te lijden en kwam er zelfs veel vee om in de watervloed.

Een nieuwe kerk in Op-Heusden

Aardappelziekte

Het kerkgebouw in Op-Heusden verkeerde omstreeks 1825 in een zeer bouwvallige staat en in 1826 kwam zelfs een gedeelte van het gewelf naar beneden. De gemeente was niet bij machte het bedehuis van de Nederlandse Hervormde Kerk te herstellen, vanwege 'den verachtelijke staat van de landbouw, overstromingen, ongedierte, misgewas en

vermeerdering van lasten'. In de jaren 1845 en 1846 zorgde een verschrikkelijke aardappelziekte voor een nieuwe ramp, waar behalve de boeren ook de arbeiders zeer onder te lijden hadden, die gewend waren drie maal per dag aardappelen te eten.

In 1840 had de gemeente Kesteren een inwonertal van slechts 1.975. In het dorp Op-Heusden woonden 1.276 mensen in 218 huizen of boerderijen, die hun bestaan vooral in de landbouw vonden. Op-Heusden werd in die tijd omschreven als 'vrij groot en zeer wel betimmerd'. Ook schreef men over een prachtig herenhuis, *De Woert*, ook wel *Huis-te-Op-Heusden* genoemd. Van een kasteelachtig huis kan geen sprake zijn geweest, maar vermoedelijk werd boerderij *De Woert* bedoeld. In buurtschap Lede en Oudewaard stond vroeger wel het kasteel *ter Leede*, waar in 1840 echter weinig meer van over was dan de slotgrachten.

Molenaar Reijer Thomas van de Pol (VII-i)

Het jongste kind van Thomas Pelgrums van de Pol (VI-f) en Grietje Otthen Reijers was Reijer Thomas van de Pol (VII-i), geboren in Lakemond op 23 maart 1791. Hij trad op 13 maart 1819 in het huwelijk met Teuntje Speijers. Zij schonk hem vijf kinderen (VIII-a t/m e), van wie Thomas van de Pol (VIII-

d), geboren in Op-Heusden op 5 april 1824, een opvallende rol zou spelen in de kerkgeschiedenis van Op-Heusden.

Na het overlijden van Teuntje Speijers op 7 oktober 1825 trouwde Reijer Thomas van de Pol op 20 oktober 1827 met Angenieta van Kraaijkamp uit Op-Heusden, dochter van landeigenaar Jan van Kraaijkamp. Reijer Thomas was toen molenaar van beroep, maar stond in latere jaren geboekt als landbouwer in Op-Heusden. Uit zijn tweede huwelijk kwamen ook vijf kinderen voort (VIII-f t/m j), waarvan Teunis (VIII-i), geboren in Op-Heusden op 6 oktober 1838, de lijn voortzette naar Groep Midden Betuwe (GMB).

Kerkvoogd Thomas van de Pol (VIII-d)

Tegen de vrijzinnige geest, die in de Nederlandse Hervormde Kerk heerste, kwam verzet. In verschillende delen van Nederland ontstonden omstreeks 1835 afscheidingsbewegingen, die hevige vervolging te verduren kregen. Bijeenkomsten van meer dan 20 personen werden niet getolereerd. In Op-Heusden stelde boomkweker Anthonie Pendraat zijn huis aan de Tielsche straatweg in 1843 ter beschikking om afgescheiden predikanten te laten voorgaan. Na enige boetes voor ds. Brummelkamp werden deze bijeenkomsten oogluikend toegelaten.

Op 1 januari 1851 werd ds. J.W. Felix te Op-Heusden beroepen, een rechtzinnig predikant, die de vader van het Friese Réveil werd genoemd, een opwekkingsbeweging, gebaseerd op 'de kleine burgerij, het eenvoudige volk en de kleine ambachtslui'. De sympathisanten van de afscheiding keerden terug naar de grote kerk, zoals Anthonie Pendraat en Thomas van de Pol (VIII-d), die zelfs een zetel kregen in de kerkenraad.

Een aantal vooraanstaande burgers met een liberale inslag wisten in de jaren zestig van de 19e eeuw hun invloed in de kerkelijke colleges te vergroten en mensen als Thomas van de Pol verdwenen weer uit de kerkenraad. De tweekamp, die toen in de gemeente ontstond, leidde na een wetswijziging betreffende het beheer van de kerkelijke goederen tot een diepgaand conflict in Op-Heusden. Tegen de zin van de kerkvoogdij en de kerkenraad stelden de gemeenteleden

in 1869 een nieuw reglement vast en kozen vijf kerkvoogden, waaronder Thomas van de Pol en acht notabelen (een adviescollege), onder wie Teunis van de Pol (VIII-i), de jongere halfbroer van Thomas. De oude kerkvoogdij legde zich pas na enige processen in 1871 moeizaam neer bij het overdragen van het beheer van de kerkgoederen.

Opnieuw tweespalt in Op-Heusden

De komst van een nieuwe predikant, die wel als 'half rooms' werd betiteld, leidde tot nieuwe onenigheid. De gemeente nodigde tegen de zin van de dominee een landbou-

wer-oefenaar uit om in de kerk te komen prediken. Omdat deze oefenaar weinig binding had met de Nederlands Hervormde Kerk diende de kerkenraad een protest in bij de classis in Tiel. De classis ontnam de nieuwe kerkvoogden het lidmaatschap van de Nederlands Hervormde Kerk. Deze hadden echter de steun van de notabelen en bleven gewoon op hun post. Vervolgens werden ook de notabelen in 1872 ontzet uit het lidmaatschap van de kerk.

De classis liet door 50 gemeenteleden een nieuwe kerkvoogdij kiezen, terwijl 80 andere leden een protest indienden en alleen de

bestaande kerkvoogdij erkenden. President-kerkvoogd en molenaar Thomas van de Pol, die het huis de *Molenpol* bewoonde aan de Rijnbandijk, stelde zijn schuur beschikbaar voor godsdienstoefeningen, waar ds. E. Fransen vele keren vooring. Een jarenlange periode van conflicten volgde over het beheer van het kerkgebouw, de pastorie en de bijbehorende gronden met vele rechtsgangen, die regelmatig de kranten haalden.

Uiteindelijk moest de groep rond Thomas van de Pol in 1885 het beheer van de kerkgoederen overdragen. De zwaar teleurgestelde Thomas van de Pol, in 1859 gehuwd met Jannetje van Warbij, vertrok met zijn gezin naar de buurtschap Eimeren bij Elst (Gld), waar hij boerderij *Bouwhoeve* met enige percelen bouwland pachtte van het weeshuis in Arnhem. Hij verpachtte zijn bezittingen in Op-Heusden en liet volgens overlevering de molen naast zijn woning aan de Rijnbandijk afbreken om te voorkomen dat één van zijn kinderen daar later op zou komen. In Op-Heusden liet hij een sterk verdeelde kerkgemeente achter.

Stenen voor een nieuwe kerk

De groep sympathisanten van Thomas van de Pol stonden na de gebeurtenissen van 1885 min of meer buiten de Nederlands

Hervormde Kerk. Zij gingen door met bijeenkomsten voor hun godsdienstoefeningen in schuren, zoals de grote schuur van notabele Thomas Brienissen op de hoek van de Tielsestraat, waar in december 1879 het huwelijk was bevestigd van Willem van Dorland en Antje Evers. Ook de schuur van sigarenfabrikant Wouter Geurts, die boerderij *De Tol* bewoonde aan de Dalwagenseweg, werd veelvuldig gebruikt. Omdat de doleantie weinig vat kreeg op de Nederlandse Hervormde Kerk in Op-Heusden, besloot deze groep zich op 8 oktober 1888 los te maken van de gemeente en te reformeren.

Om een nieuw kerkgebouw te kunnen stichten richtte de groep de vereniging De Kerkelijke Kas op met Wouter Geurts als voorzitter en onder andere Evert van de Pol (VIII-h), halfbroer van oud-kerkvoogd Thomas van de Pol, als bestuurslid. Voor het nieuwe kerkgebouw stond Evert Heitink een gedeelte af van zijn tabaksland achter zijn woning aan de Rijnbandijk, aan de oostzijde grenzend aan het *Binnenpad* (Kerklaan).

Door de grote saamhorigheid van de leden werd de bouw vrijwel geheel door eigen mensen uitgevoerd en betaalden bemiddelde leden de bouwmaterialen. De stenen werden tegen een zeer lage prijs gekocht,

omdat de leden deze zelf uit een in de Rijn gezonken schip haalden, die bij laag water half boven het water uitstak. Op de wal werden de stenen gedroogd en naar de bouwplaats vervoerd. Na te zijn verlost van zijn vracht begon het schip weer te drijven en kon worden overgedragen aan de schipper.

Diaken Teunis van de Pol (VIII-i)

In de schuur van Wouter Geurts werd op 21 november 1888 een ledenvergadering gehouden onder leiding van ds. E. Eisma uit Bennekom, waarin oud-notabele Teunis van de Pol (VIII-i), de jongere broer van Evert van de Pol (VIII-h) en halfbroer van Thomas van de Pol (VIII-d), tot diaken werd gekozen. Op 21 december 1888 werd hij door ds. Eisma in het ambt bevestigd tijdens de eerste dienst van de 'Nederduitsche Gereformeerde Kerk te Opheusden' in het nieuwe kerkgebouw. In januari 1889 werd Cornelis Pieneman beroepen tot voorganger van de nieuwe kerk. In 1902 trouwde dominee C. Pieneman met Grietje van de Pol, een dochter van oud-kerkvoogd Thomas van de Pol (VIII-d).

Teunis van de Pol (VIII-i) trouwde 3 april 1873 met Janna Gerarda Costermans. Het huwelijk bracht zes kinderen (IX-a t/m f), waarvan er drie als kind overleden. De drie overige kinderen waren Angenieta (gebo- ren in 1874), die door haar huwelijk met

Johannis den Hartog in 1893 op de *Molenpol* kwam te wonen, Arend (1876) en Willem (1879). Teunis van de Pol woonde met zijn gezin aan de Dorpsstraat, ongeveer op de plaats waar de huidige apotheek is gevestigd. Hij bleef als diaken en raadslid lange tijd actief in de gereformeerde kerk-gemeente.

Na de vereniging in 1892 van de uit de afscheiding voortgekomen Christelijk Gereformeerde Kerk en de Nederduitsche Gereformeerde Kerk, die uit de doleantie voortkwam, voelden C. Pieneman en de zij-

nen zich niet erg thuis bij de Gereformeerde Kerken in Nederland. Zij sloten zich ondanks onderlinge verdeeldheid in 1894 min of meer aan bij de Gereformeerde Gemeenten onder het kruis, die in 1907 fuseerden met de Oud Gereformeerde Gemeenten tot de Gereformeerde Gemeenten in Nederland. In de vergadering van kerkeraad en kerkvoogden op 17 april 1908 besloot de gereformeerde gemeente in Opheusden zich hierbij aan te sluiten.

Ouderling Arend van de Pol (IX-b)

Ook Arend van de Pol (IX-b), geboren in 1876, was diaken in de Gereformeerde Gemeente in Nederland te Opheusden van 1898-1906 en van 1908-1911. Daarna was hij ouderling tot 1933. Zijn broer Willem van de Pol (IX-d) was diaken van 1913-1930. Arend van de Pol reisde als diaken eens per jaar naar Leiden voor de jaarver-

gadering van de classis. Ouderling Rengert Segers uit Lisse nodigde hem een keer uit om na de vergadering mee te gaan naar Lisse en bij hem te overnachten. Zo leerde Arend diens dochter Alida Gerarda Segers kennen met wie hij op 12 juli 1905 in het huwelijk trad.

Arend en Alida van de Pol woonden enige jaren in een huisje aan de Rijnbandijk, ter plaatse van autobedrijf Van Suilichem. Na de sluiting van zijn tabak- en sigarenfabriek, die volgens overlevering failliet was gegaan, verhuisde Wouter Geurts in 1908 naar Wageningen. Daar woonden zijn zoon en zijn dochter, die getrouwd was met Jochem van Schuppen, een telg uit de bekende Veenendaalse textiel- en sigarenfabrikantenfamilie. Eén of twee jaar later kocht Arend van de Pol diens vroegere woning *de Tol* aan de Dalwagenseweg, waar hun kerk was gesticht. Het bekende huis op de oude

grens van de Over-Betuwe en de Neder-Betuwe dankt zijn naam aan een tol, die de Gelderse landsheer daar ooit oprichtte. Naar verluid was de weg niet meer dan een karrespoor, waar de schuur van *de Tol* overheen was gebouwd. Het 'verkeer' moest door de schuur heen, zodat het erg gemakkelijk was om het tolgeld te innen.

Arend van de Pol gebruikte de voormalige tabaksschuur als stal en hield koeien, paarden, varkens en kippen. Verder ver-

bouwde hij wat koren en verzorgde het grasland voor de koeien. Samen met zijn vrouw en kinderen en de inwonende knecht Jan Poel runde hij een gemengd boerenbedrijf. Arend en Alida van de Pol kregen twaalf kinderen (X-a t/m l): Teunis (geboren in 1906), Rengert (1907), Arend (1908), Jan Pieter (1909), Janna Gerarda (1911), Gerrit Jan (1913), Hendrika Carolina (1914), Willem (1916), Angenieta (1918), Alida Gerarda (1919), Reijer Thomas (1920) en Cornelis Rengert (1922).

Beproevingen op de Tol

Door een zware griep en een longontsteking overleed Alida Gerarda van de Pol-Segers in het kraambed op 5 maart 1922 op 40-jarige leeftijd. Haar tweede moeder, Aartje Lindner, de weduwe van Rengert Segers, kwam over om voor de kinderen te zorgen en het huishouden te doen. Zij kreeg daarbij steun van Antje van Dorland-Evers, de kreupele weduwe van Willem van Dorland, die na de dood van de ouderling in 1919 in het gezin van Arend van de Pol was opgenomen en door zijn kinderen opoe werd genoemd. Zij bleef in huize de Tol tot aan haar overlijden op 85-jarige leeftijd in 1932.

Op 16 september 1925 trouwde Arend van de Pol met de weduwe Lena Frederika van Doorn. Zij was geboren in Geldermalsen en was eerder getrouwd met Jacobus Brouwer van Voorden en met Roelof van Zetten. Zij kreeg zelf nooit kinderen, maar nam al voor de tweede keer de zorg op zich van een weduwnaar met kinderen. Zij was een verstandige vrouw, die werd bewonderd om de wijze waarop zij met de voor haar 'vreemde' kinderen omging.

Op 6 mei 1933 overleed Arend van de Pol na een langdurige ziekte op 57-jarige leeftijd. Een vijftal predikanten van de kerk, die hij 33 jaar mocht dienen, woonden zijn

begravenis bij. De oudste zoon Teunis werd de nieuwe 'baas' op de boerderij, waar zijn tweede moeder en zijn broers en zusters bleven wonen en meewerken. Van lieverlee vertrokken de overige kinderen na huwelijken uit *de Tol* en kwamen meestal weer op boerderijen terecht in Dodewaard, Heteren, Ressen, Velp en elders in Opheusden.

Gerrit Jan van de Pol (X-f)

Als opgeschoten jongen trok Gerrit Jan van de Pol veel op met zijn oudere broer Jan Pieter. De belhamels sprongen over menige sloot, maar belandden ook wel eens allebei in het water.

Omdat hun moeder uit de bollenstreek kwam, probeerden Gerrit Jan van de Pol en zijn broers met behulp van moeder en haar familie het telen van bloembollen onder de knie te krijgen en toe te passen in Opheusden. Dat werd uiteindelijk geen succes, omdat de Betuwse grond daar niet erg geschikt voor is, maar hun pogingen zorgden wel voor een vrolijke kleurenpracht aan de Dalwagenseweg in menig voorjaar. Toen de jongen een jongeman werd liet hij een oogje vallen op een jongedame. Het was zijn broers en zusters al opgevallen, dat Gerrit Jan van de Pol altijd aan de weg vóór het huis stond op de tijdstippen dat Aaltje van Eldik uit de Hamsestraat langs fietste op weg naar haar werk in de jamfabriek van

Geurts in Dodewaard. Niet lang daarna was het stel verloofd en op 25 maart 1937 vond het huwelijk plaats. Gerrit Jan bleef nog een poosje op *de Tol* werken en woonde met zijn vrouw in een huurhuis aan de Dalwagenseweg 42.

In 1938 verhuisde het echtpaar naar Dodewaard om daar zelf te boeren. Aan de Kalkestraat huurde Gerrit Jan van de Pol een boerderij met erf en land van een boer, die het had gekocht voor zijn zoon, die daar op dat moment nog te jong voor was. Gerrit Jan en Aaltje van de Pol kregen negen kinderen (XI-a t/m i): Alida Gerarda (geboren in 1938), Teuntje (1939), Arend (1941), Gerrit Jan (1942), Mauritz (1945), de tweeling Angenieta en Teunis (1947), Rengert (1951) en Aalbert (1952). De oudste dochter en de jongste twee zonen werden in Opheusden geboren en de overige zes kinderen in Dodewaard.

Opheusden in oorlogstijd

Door de strategische ligging tussen twee grote rivieren moesten Opheusden en de omliggende dorpen het in de tweede wereldoorlog behoorlijk ontgelden. Na de mobilisatie in september 1939 werden Nederlandse soldaten in huizen en boerderijen in Opheusden ingekwartierd. Zij groeven tankgrachten rond Opheusden, bouwden bunkers en trokken veldschansen op. Toen de Duitsers op 10 mei 1940 het land binnenvielen, begon ook voor Nederland de oorlog. De inwoners van Opheusden werden geëvacueerd, omdat het dorp te dicht bij de Grebbelinie en de Betuwestelling lag. Zij begaven zich, meest te voet, naar Ingen, waar rijnaken klaarlag om hen naar Gouderak en andere plaatsen in de omgeving van Rotterdam te varen.

Na het verschrikkelijke bombardement op Rotterdam op 14 mei 1940 gaf Nederland

de strijd op en werd het land door de Duitsers bezet. De volgende dagen kwamen de Opheusdenaren naar hun dorp terug. De toren van de hervormde kerk bleek door Nederlandse militairen te zijn opgeblazen, zodat deze niet meer door de

Duitsers als uitkijkpost kon dienen. Voor het overige viel de schade mee. Enige huizen en boerderijen, die in het schootsveld lagen, waren afgebrand en hier en daar was een granaatinslag te bespeuren.

Tijdens de bezetting kwamen belangrijke levensmiddelen op de bon en was het clandestien slachten van vee ten strengste verboden. Bij luchtgevechten in 1943 en 1944 stortten diverse vliegtuigen neer op grondgebied van Opheusden, waarbij enkele boerderijen afbrandden. Na de landing van de geallieerde troepen in Normandië op 6 juni 1944 kwamen de bevrijders snel richting Nederland, wat paniek veroorzaakte bij de Duitsers, die Opheusden ontvluchtten. Op 23 september 1944 reden de eerste Engelse soldaten Opheusden binnen, op 3 oktober kwamen de Amerikanen. Op 5 oktober begon een fel tegenoffensief van de Duitsers, dat middenin het dorp tot stilstand kwam. Dagenlang lag Opheusden in

de frontlinie en verbleven de nog niet gevluchte bewoners in kelders.

De gevechten duurden tot 15 oktober, waarna Opheusden in niemandsland lag. Bij de strijd verloren de Engelsen ca. 50 man, de Amerikanen ca. 300 en de Duitsers ca. 800. De inwoners van Opheusden waren voor de helft aan de Duitse kant, in de Neder-Betuwe en op de Veluwe terechtgekomen, de andere helft in bevrijd gebied in het zuiden van het land. De Amerikanen verlieten de Betuwe op 27 november, waarna de Duitsers de dijk bij Driel lieten springen om de regio onder water te zetten. Pas in april 1945 kwamen de geallieerden terug en zuiverden Canadese en Belgische troepen met tanks Opheusden en omgeving.

Na de capitulatie op 5 mei 1945 duurde het nog een maand voordat de Opheusdenaren terug konden keren naar hun dorp. Eerst moesten de achtergebleven explosieven worden opgeruimd en noodgraven van soldaten worden geruimd. De vele kapotte huizen gaven het dorp een troosteloze aanblik. Het duurde vijftien jaar voordat alle materiële schade weer redelijk was hersteld.

Evacuaties in Dodewaard

Op 10 mei 1940 werden wij 's morgens tegen drie uur ruw gewekt door de kippen,

die in het hok naast het huis verschrikkelijk tekeer gingen. Ik schoof het raam open en bespeurde een hevig luchtgevecht. De lucht zat tot in de verste verte vol met vliegtuigen en weldra vloog er één in brand. We begrepen dat het nu oorlog was. Toch wel angstig ging ik later op pad om de acht koeien te melken, die pas twee dagen buiten waren. Tijdens het melken vlogen de kogels van de vliegtuigen mij om de oren.

Enige uren later nam ik afscheid van mijn vrouw Aaltje en de kinderen Ali en Tonni,

die naar de boten vertrokken voor de evacuatie. Zelf ging ik met de koeien mee, maar omdat de boten vol waren, moest ik tot de volgende dag in Dodewaard blijven. Nog één keer voerde ik onze 18 varkens, 150 kippen en de kalveren. 's Nachts om twee uur werd ik weer opgeschrikt door grenstroepen, die zich terugtrokken en mij maanden weg te komen, want de Duitsers zaten hen op de hielen. Met twee burenfietste ik via Eldik en IJzendoorn naar Tiel, waar ik werd herenigd met vrouw en kinderen, omdat de boten lagen te wachten voor de Ponteniersbrug, waar voortdurend legeronderdelen overheen trokken.

De volgende dag bleken de boten, die naar Zeeland zouden gaan, niet verder te kunnen dan Sliedrecht, waar wij werden inge-

kwartierd bij boer C. Langerak. Daar maakte ik tijdens het melken een luchtgevecht mee tussen 3 Duitse bommenwerpers en 10 Engelse jachtvliegtuigen en zag de vliegtuigen af en aan vliegen voor het bombardement op Rotterdam. 's Avonds was de lucht één zee van rook. Met een roeiboot ging ik de volgende dag de Merwede over om naar mijn koeien te kijken, die in Dubbeldam waren. Ik sneed de pluimen van de staarten af, zodat de vervoerder mijn koeien kon herkennen. Op 17 mei reden wij met een autobus terug naar huis. Bij Kesteren zagen we dode paarden en verbrande boerderijen. De Opheusdense brug was kapot en de weg versperd, zodat we nog een half uur naar huis moesten lopen.

In Dodewaard zaten grote gaten in de wegen

en lagen overal dode paarden en varkens. Bij ons viel het nogal mee. Er waren wat dakpannen stuk, het hele huis lag overhoop en een granaatscherf was dwars door het venster heen in de muur geslagen, vlak naast het portret van moeder. De varkens waren allemaal nog in leven, maar wel zo dun als een lat. Ik raapte zo'n 400 eieren en zag wel 25 jonge kuikens rondscharrelen. Geen melk, geen boter, geen brood: alles gestolen. Op 23 mei kreeg ik weer 6 van mijn eigen koeien en 2 pinken terug uit Dubbeldam en in juni zaaide ik wat haver, gerst, bieten en

knollen in de hoop dat er nog een beetje van terecht zou komen.

Tot zover een enigszins ingekorte versie van de herinneringen aan mei 1940, zoals Gerrit Jan van de Pol die een half jaar later opschreef. De volgende oorlogsjaren kwam hij met vrouw en kinderen zo goed en zo kwaad als het ging redelijk door. In november 1944 moest Dodewaard echter opnieuw geëvacueerd worden. Gerrit Jan van de Pol werd met zijn gezin ingekwartierd bij broer en zus Piet en Mien van

Santen in Kerk-Avezaath. In het naburige Zoelmond maakte hij kennis met een zoon van Jan van de Pol, een neef van zijn vader, die daar burgemeester was en een grote boerderij bezat. Hij kreeg daar regelmatig eten en liet er zijn oudste dochter Ali logeren, die het daar goed had.

Tot na de bevrijding bleef het gezin in Kerk-Avezaath. Na terugkomst in Dodewaard bleek de boerderij met de grond gelijk gemaakt. Alles moest opnieuw worden opgebouwd, maar Gerrit Jan was dankbaar dat hij en zijn vrouw en kinderen nog leefden. Zijn zuster Angenieta was in maart 1944 na een ziekte gestorven, maar de overige familieleden hadden de oorlog overleefd.

Terug naar de Tol

Naast de restanten van de boerderij werd in 1945 voor Gerrit Jan van de Pol en zijn gezin een Zweedse houten noodwoning neergezet op het erf in Dodewaard. Gerrit Jan en Aaltje van de Pol probeerden het gewone leven weer op te pakken en het boerenbedrijf opnieuw op poten te zetten. In 1949 werd de pacht van de boerderij echter opgezegd, omdat de

eigenaar uit Zetten zijn zoon inmiddels oud genoeg vond om in Dodewaard voor zichzelf te beginnen. Enige beraadslagingen in de familie Van de Pol hadden tot gevolg dat Gerrit Jan van de Pol, nu met zijn gezin, terug kwam op zijn ouderlijk huis *de Tol*.

De Duitsers hadden de hooischaar van de Tol volgestopt met granaten. Na de bevrijding in 1945 was iemand van het plaatselijk opbouwbureau op het erf papier gaan verbranden. Door onvoorzichtigheid vloog het hooi in brand en ontploften de granaten. De hele boerderij stond vol met kleren, schoenen en andere zaken, die door familieleden waren geschonken en die bestemd waren voor de door de oorlog nooddriftig

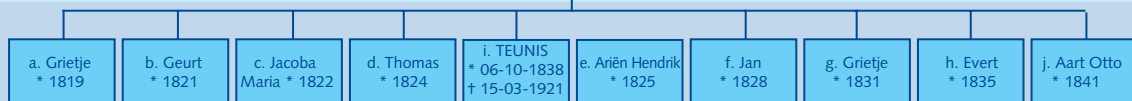
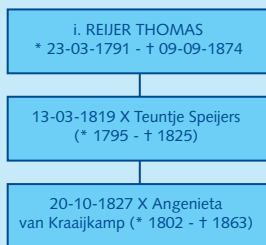
geworden familieleden. Alles verbrandde door de ontploffingen en zelfs boerderij 'Het Blauwe Hekke' die een heel eind verderop lag, werd door een granaat geraakt en verbrandde geheel.

De Tol was eigendom van Teunis van de Pol, de oudste broer van Gerrit Jan, maar die ging na de oorlog met zijn gezin op het boerenerf van zijn schoonouders wonen, elders in Opheusden. De jongste broer

Cornelis Rengert (Cor), ging toen weer met zijn moeder op de Tol wonen in een stenen noodwoning. Na enige jaren liet Cor van de Pol voor zijn gezin een huis bouwen aan de Kastanjelaan en nam zijn moeder mee om bij hem in te wonen. Gerrit Jan van de Pol kocht de Tol in 1949 van zijn oudste broer en liet de noodwoning uit Dodewaard afbreken en op het erf van de Tol weer opbouwen naast de stenen wederopbouw-woning.

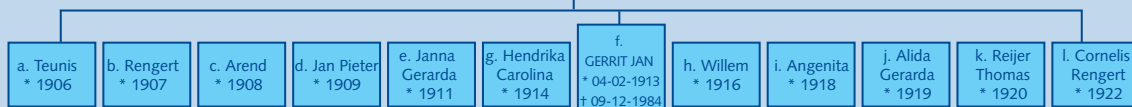
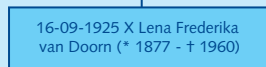
VII

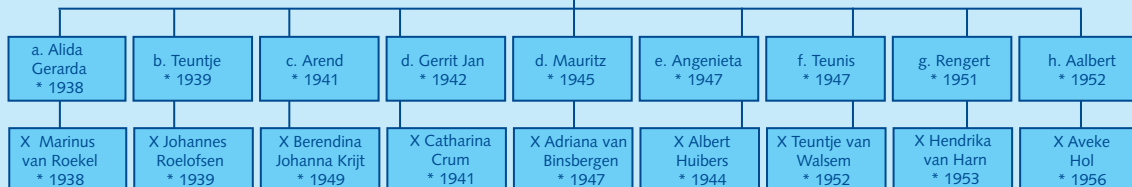
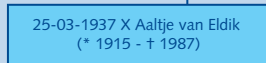
VIII

IX

X

XI

XII

- a.: Willem (*1960), Aaltje Gerarda (*1964) en Dirkje Paulina (*1969).
- b.: Teunis (*1961), Aaltje (*1963), Evertje Cornelia (*1965),
Gerrit Jan (*1968), Teuntje (*1971, † 1976), Johannes (*1977) en
Antonia (*1979).
- c.: Berendina Johanna (*1972), Gerrit-Jan (*1973), Arend-Jan (*1977) en
Aaldert (*1978).
- d.: Wilhelmina Andrea (*1964), Aaltje (*1965), Catharina (*1968),
Gerrit-Jan (*1970), Johanna Adriana (*1973),
Arend Maurits Rengert (1984) en Teunis Anton Aalbert (1984).
- e.: Gerrit Jan (*1965), Gerritje (*1966), Arend (*1967) en Steven (*1981).
- f.: Johanna (*1967), Gerrit-Jan (*1970) en Angenieta (*1981).
- g.: Gerrit-Jan (*1968), Rijk (*1970), Aaltje (*1972), Teunis (*1974),
Steventje Cornelia (*1977), Arend Johannes van de Pol (*1979) en
Johan Frederik van de Pol (*1984)
- h.: Gerrit Jan (*1972), Hendrik (*1974), Rengert (*1978),
Hendrikje Hendrika (*1982) en Aaltje (*1987).
- i.: Gerrit Jan (*1977), Nelis (*1978), Aalbert (*1981), Margje (*1986) en
Arend-Willem (*1991).

Archieven

Archief- en Informatie Centrum, Historische
Kring Kesteren en Omstreken
Bedrijfsarchief GMB, Opheusden
Centraal bureau voor Genealogie,
's-Gravenhage
Drents Archief, Assen
Gelders Archief, Arnhem
Het Utrechts Archief
Historisch Centrum Overijssel, Zwolle
Kamers van Koophandel in Arnhem,
Dordrecht, Middelburg, Rotterdam, Tiel en
Zwolle
Nationaal Archief, 's-Gravenhage
Nederlandse Genealogische Vereniging,
bibliotheek Weesp
Privé-archieven S. van de Pol in Bennekom en
A. van Roekel-van de Pol in Kesteren
Regionaal Archief Rivierenland, Tiel

Interviews

As, M.T.J. van, financieel directeur GMB
Beheer, Opheusden
Baas, ir. J., oud-voorzitter Waterschap van de
Berkel, oud-voorzitter Zuiveringschap
Oostelijk Gelderland, Gorssel
Cornelissen, D., oud-kraanmachinist, Borculo
Dam-van de Pol, A. van, zuster van de
oprichter, Opheusden
Douw, G., oud-directeur Douw Wegenbouw,
Lichtenvoorde
Dijk, J.C. van, hoofd GMB Ontwerpbureau,
Opheusden
Enk, ing. J. van, oud-bedrijfsdirecteur Broekert
Aannemingsmij., IJhorst
Gubbels, H., oud-draglinemachinist Midden-
Betuwe Aannemingsmij, Opheusden
Hendriks, M. oud-medewerker Broekert
Aannemingsmij., IJhorst
Kleyn, ing. C.H.J. de, bedrijfsdirecteur GMB
Milieuwerken, Opheusden
Meer, ir. E.N. van der, oud-adjunct-directeur
Midden-Betuwe Slibverwerking, Opheusden
Oosten, ing. P. van, directeur GMB Beheer,
Opheusden en GMB Infra west zuid,
Ridderkerk
Pannekoek, J.G.H., oud-adjunct-directeur
Midden-Betuwe Aannemingsmij., Opheusden

Pol, A. van de, oud-financieel directeur GMB
Holding, Opheusden
Pol, A. van de, directeur GMB Slibverwerking,
oud-directeur GMB Holding, Opheusden
Pol, ir. G.J. van de, directeur GMB Beheer,
Opheusden
Pol, G.J. van de, bedrijfsleider GMB
Slibverwerking, Opheusden
Pol, R. van de, directeur Midden-Betuwe
Materieel, Opheusden
Pol, T. van de, bedrijfsdirecteur GMB Infra
oost, Lichtenvoorde
Rasing, ing. A.J., bedrijfsdirecteur GMB
Riolerings technieken, Opheusden
Roekel-van de Pol, A. van, dochter van de
oprichter Kesteren
Veld, J. in 't, oud-bedrijfsdirecteur GMB LBS
infra, Ridderkerk
Versluis, ir. L.J., oud-bedrijfsdirecteur GMB
J.D. Janse infra, Middelburg
Winkels, G., oud-directeur Aannemingsbedrijf
Winkels B.V., Oude Tonge

Literatuur

Aa, A.J. van der *Aardrijkskundig woordenboek
der Nederlanden*, Gorinchem 1851
GMB, *Creatief met land en water*,
Opheusden 2002
GMB, *Van paard tot paardekrachten*,
Opheusden 1988
Groep Midden Betuwe, *De basis om op te
bouwen*, Opheusden 1998
Jager, Jan W.N. de en menno R. Potjer, *Naar
de bronnen! De bewoningsgeschiedenis van
Opheusden in de 17e en 18e eeuw*,
Kesteren 2001
Kempinck, B., *Carte van sekere middelsant
opten Rhijnstroom*, 1608
LBS, *De geschiedenis van de drie letters*,
Ridderkerk 2001
Osenvorenreeks, *verpondingskohieren* 1650,
1787, ca. 1790, 1988
Voorden, A. van, *Herdenk de trouw*, 1888-
1988, Opheusden 1988